inventarisatie historische bebouwing

gemeente Loenen

MIP-rapport Foto- en Tekeningenarchief
DIT EXEMPLAAR WORDT
NIET UITGELEEND!

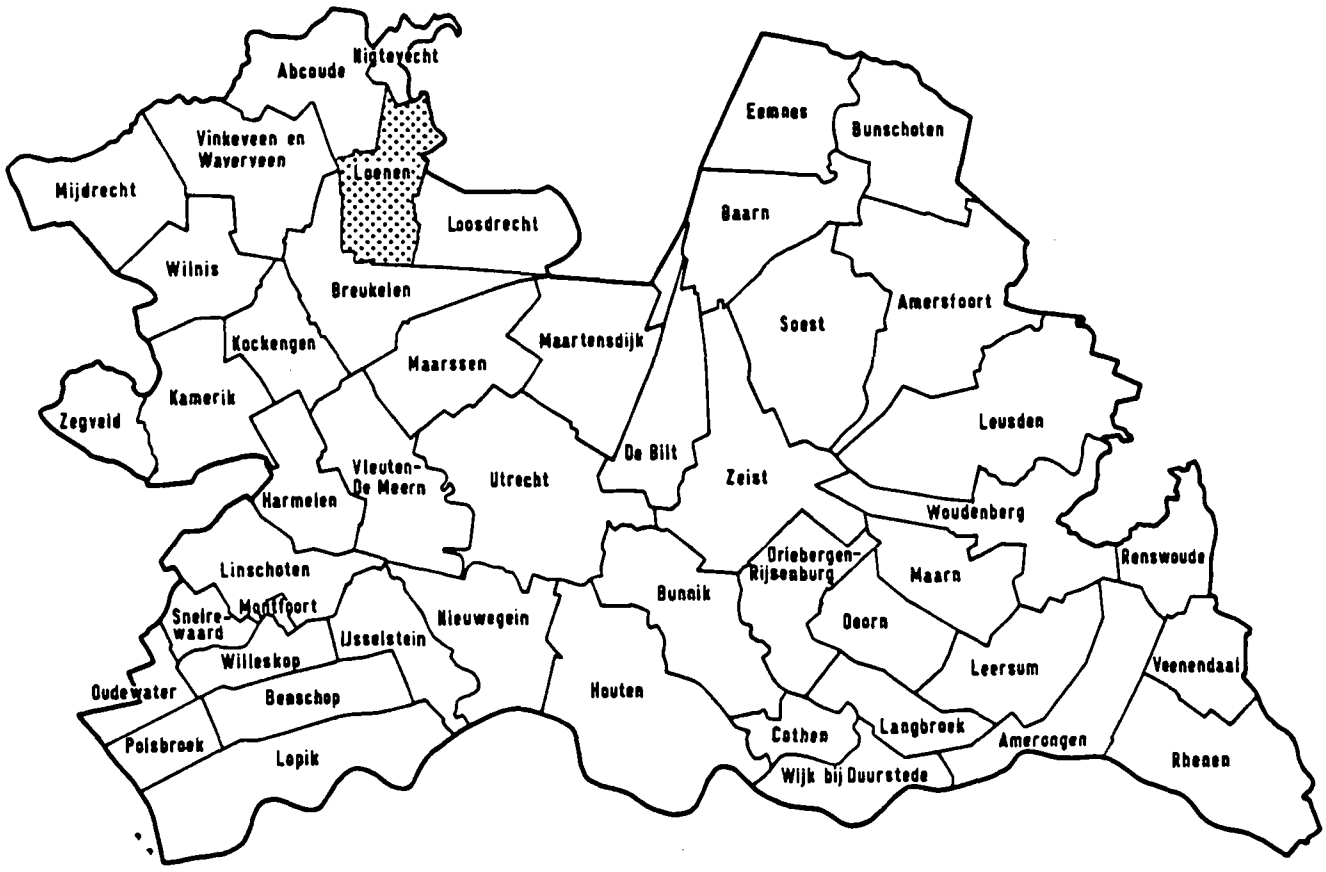

Josefine Boers
Nine Kullberg
Provinciale Planologische Dienst - Utrecht
buro monumentenzorg, 1987

Tussen Vecht en Angstel

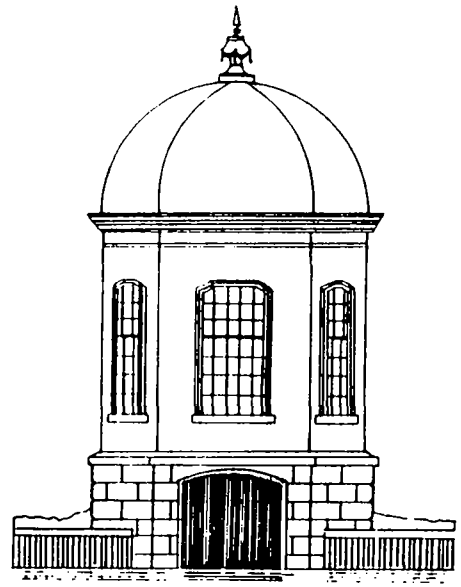

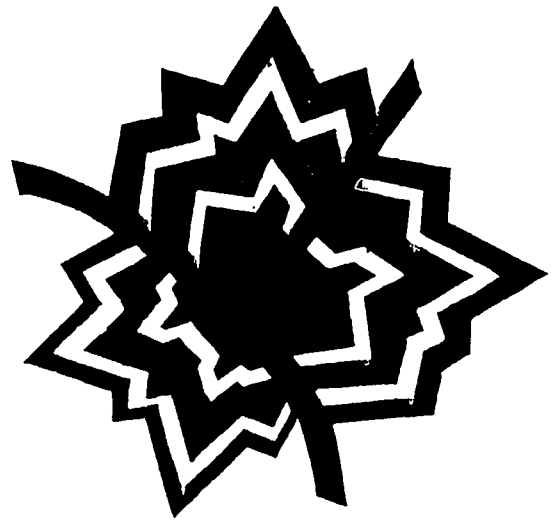

historische schets Loenen a/d Vecht

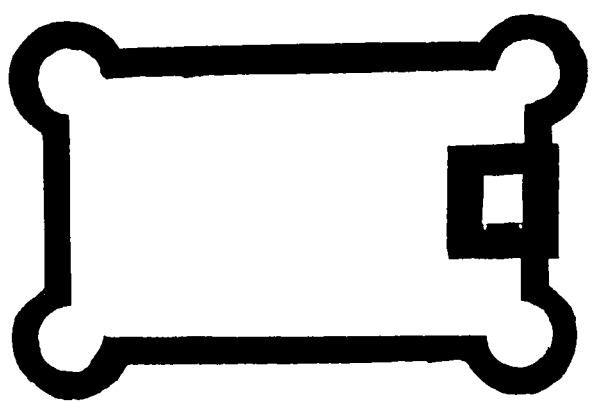

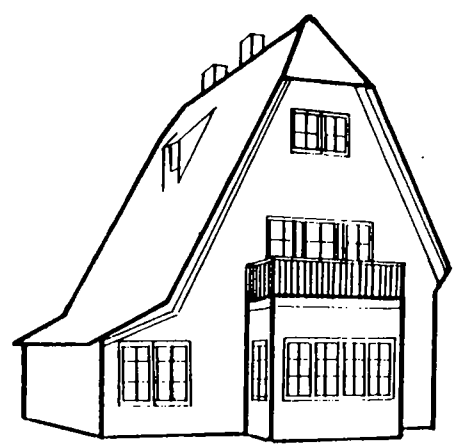

Historische schets

bij de monument inventarisatie
in de gemeente Loenen aan de Vecht

~

Bureau Monumentenzorg PPD Utrecht
samenstelling : Josefine Boers
Nine Kullberg
redactie : Roland Blijdenstein
Loenen aan de Vecht februari 1987

Omslag:

Linksonder de Middeleeuwse plattegrond van kasteel Vredelant. Rechtboven de vormen van de 18e eeuwse plattegrond van de vesting Nieuwersluis. Linksboven het 18e eeuwse theekoepeltje van Vegtlust en tenslotte rechtsonder het landhuis Kickenstein uit 1927.

Titelpagina:

A. Dorppstraat Loenen, het Moleneind met het herenhuis Welgelegen door P.J. Lutgers ca. 1850.

INHOUDSOPGAVE

	blz
Inventarisatieproject	1
Historische ontwikkeling van de gemeente Loenen	5
Bodemgesteldheid	6
Eerste nederzettingen: - kastelen	7
- kerken	11
Vervening en waterhuishouding	13
Transportwegen	15
Boerderijen	18
Lusthoven en plaiziertuinen	20
Nijverheid	23
De vesting Nieuwersluis	27
Nieuwe ontwikkelingen	29
Beschrijving Beschermde Dorpsgezichten	32
Herkomst afbeeldingen	35
Verwijzende noten	36
Literatuur	37
Overzicht beschreven objecten	39
Inventarisatie theekoepels/tuinhuizen	55
Descriptorenlijsten	62

INVENTARISATIEPROJECT

Sinds 1983 houdt de Provinciale Planologische Dienst van de provincie Utrecht zich bezig met het inventariseren, beschrijven en documenteren van cultuur-historisch waardevolle objecten, nederzettingen en landschappen.
Met als doel het verkrijgen van een zo compleet mogelijk overzicht, niet alleen van de door het rijk beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten, maar ook van andere cultuur-historisch waardevolle zaken in de provincie Utrecht. Met name structuren, jongere bouwkunst en stedebouw na 1850.

Het inventariseren wordt per gemeente uitgevoerd. Met name met de in 1986 ingevoerde monumentenwet waarin de lagere overheden een grotere taak en verantwoordelijkheid t.a.v. monumenten verkregen, zullen deze inventarisaties een basisfunctie vervullen.

De provincie Utrecht heeft in eerste instantie het initiëren, het coördineren en het in samenwerking met de gemeente en particuliere organisaties tot haar taak gerekend.

De voor U liggende inventarisatie van de gemeente Loenen aan de Vecht is het resultaat van de uniforme methodiek welke gehanteerd wordt voor de Utrechtse gemeenten. Door toepassing van gesystematiseerde inventarisaties zal het, zowel voor de provincie als het rijk, mogelijk worden gemeenten onderling te vergelijken en een gemotiveerde nadere selectie te maken zowel per cultuurgebied (b.v. de Vechtstreek) als per categorie (b.v. kerken).

De inventarisatie vormt het basismateriaal voor een ruimer opgevat monumentenbeleid, dat niet uitsluitend gebruik maakt van de Monumentenwet, maar ook van de Woningweg, de Wet op de Ruimtelijke Ordening en de Wet op de Stads en Dorpsvernieuwing, waarbij provincie en gemeenten een grote taak vervullen.
De inventarisatie kan gebruikt worden als basislijst voor een monumentenlijst-selectie, als signaallijst voor het welstandstoezicht, als onderbouwingsmateriaal voor het opstellen en toetsen van bestemmingsplannen en als materiaal voor het volkshuisvestings- en stads- en dorps vernieuwingsbeleid.

Tenslotte heeft de inventarisatie grote waarde als documentatie en voorlichting naar eigenaren/bewoners en publiek, zonder wie daadwerkelijke monumentenzorg niet kan bestaan!

Om deze reden wordt door de provincie Utrecht en de gemeente Loenen de inventarisatie afgesloten met een tentoonstelling.
Voorts ligt het in de bedoeling om de nu voltooide inventarisatie, die in feite een gesystematiseerde beschrijving is, aan te vullen met historische gegevens en te bewerken in boekvorm als onderdeel van een provinciale reeks per gemeente.

Inventarisatie, onderzoek en tentoonstellingswerkzaamheden zijn verricht door Nine E. Kullberg en Josefine Boers, studentes van de Reinwardt Academie te Leiden. Dit in het kader van de afstudeerfase. Als stagières zijn zij begeleid door Drs. R. Blijdenstein (P.P.D. Monumentenzorg - provincie Utrecht), Ing. C. Dierdorp (Directeur Gemeentewerken Loenen) en Dhr. P. Berghuis (Reinwardt Academie Leiden).
De buitenplaatsen zijn beschreven door

R. Roowaan, student kunstgeschiedenis te Amsterdam onder begeleiding van Drs. R. Blijdenstein.

Daarnaast is medewerking verleend door een aantal vrijwilligers onder leiding van Dhr. E. Munnig Schmidt. Het archiefonderzoek werd ondersteund door Mevr. E.E. Brandes en Mevr. G.E. Verhaar, Dhr. J. Daams (Historische Kring Loosdrecht) en Dhr. D.T. Koen (Rijks Archief Utrecht Topografische Atlas).
Bovendien is hulp geboden door Dhr. P. Meijer (Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist) en Dhr. A.J.A.M. Lisman (Oudheidkundig Genootschap Niftarlake).
De uitgebreide computerverwerking is verricht door Mevr. A. Schot-Dolman (Gemeentewerken Loenen).

WAT IS GEINVENTARISEERD

Deze inventarisatie omvat een zo compleet mogelijk overzicht van objecten, gebouwen en gebieden die een cultureel-historische waarde bezitten. Zij herinneren ons aan een bepaalde periode, ontwikkeling of een historische gebeurtenis.

Het gaat hierbij niet alleen om de rijksmonumenten of beeldbepalende gebouwen (binnen beschermde dorpsgezichten) of buitenplaatsen, maar ook om boerderijen, bruggen, sluizen, houten huizen, toegangshekken, straatmeubilair en structuren.

Geïnventariseerd zijn in totaal 472 objecten:

169 rijksmonumenten (RM)
32 beeldbepalende panden (BB)
268 gebouwen/objecten zonder status
45 structuren
3 archeologische gebieden

HOE IS GESELECTEERD

Hiervoor zijn een aantal criteria opgesteld.
Bij de beschrijvingen is het de motivering die de meest waardevolle aspecten benaderd.
De opgestelde criteria volgen in grote lijnen die criteria, die de Rijsdienst voor de Monumentenzorg heeft ontwikkeld. Zij geven echter een bredere benadering dan de criteria omschreven door de Monumentenwet: schoonheid, betekenis voor de wetenschap, volkskundige waarde, geschiedkundige herinneringen.

1. Situeringswaarde:
   a. Stedebouwkundige betekenis als belangrijk restant van een historisch stedebouwkundig concept en/of als geheel of onderdeel van een historische aanleg of verkaveling.

b. Betekenis als onderdeel van een ensemble of complex.
c. Van belang vanwege de visuele, historische of functionele relatie met de park/tuinaanleg.
d. Van belang als oriëntatiepunt.
e. Van belang vanwege het silhouet en/of markering voor het stadsbeeld.

2. Architectuur-historische betekenis:
a. Stilistische betekenis als goed voorbeeld van een bouwstijl; vanwege de kwaliteit van de gevelcompositie of vanwege de inspeling op de naaste omgeving (m.n. hoekpartijen).
b. Typologische betekenis als goed voorbeeld van een bouwtype, gerelateerd aan de oorspronkelijke functie; vanwege het materiaalgebruik en constructiewijze.
c. De kwaliteit van het interieur.

3. Historische betekenis:
a. Als uitdrukking van een sociaal-economisch historische ontwikkeling wat betreft de bestemming, de verschijningsvorm en de situering van het object.
b. Van belang voor de nederzettingshistorie van een gebied of plaats.
c. Van belang als symbool of herinnering aan een historische gebeurtenis of ontwikkeling.

Wanneer één of meerdere van deze criteria van toepassing zijn, is het object c.q. structuur of gebied beschreven.
Voor een nadere selectie is behalve genoemde criteria nagegaan in hoeverre de directe omgeving, de hoofdvorm en detaillering gaaf is. Gaaf niet in bouwkundige zin, maar wat betreft de mate van oorspronkelijkheid. Bovendien is ook de zeldzaamheid, de mate van voorkomen betreffende situering, architectuur en historie binnen de gemeentegrens betrokken.

Dit resulteert in een kwalificatie van het beschreven object ingedeeld volgens 3 categorieën:

cat. 1. zeer waardevol
cat. 2. waardevol
cat. 3. minder waardevol in cultuur-historische zin.

Deze categorieën geven dus een gradatie in waardering aan, van belang voor een gedifferentieerd monumentenbeleid.
Deze categorie-indeling is geen hard gegeven maar een handvat dat m.b.v. de criteria zo goed mogelijk is onderbouwd.

HOE IS BESCHREVEN EN GEDOCUMENTEERD

Uitgangspunt bij het inventarisatie-formulier is om op een systematische wijze een duidelijk zicht te krijgen op de waarde en betekenis van het object, wat het voorstelt, hoet het is gesitueerd, in welke staat het verkeerd en wat de bestemming was en nu is.
Het inventarisatie-formulier bestaat uit een tekstblad en een afbeeldingenblad:

Tekstblad: bestaat uit een kop, waar onder meer de kwalificatie (categorie, groep: waardevol ensemble of gezicht) en de bescherming (is het object een gemeentelijk-, provinciaal- of rijksmonument, ligt het binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht) aangegeven is.
Daaronder zijn nog twee gedeelten: het linker deel is bestemd voor gegevens van het object en andere informatie (nr. 5 t/m 25), het rechterdeel is bestemd voor de beschrijving (nr. 26), de motivering (nr. 27) en de grafisch weergegeven waardering (nr. 28, 29, 30).

Afbeeldingblad: laat een situatiekaartje van het object zien en één of meerdere foto's.

Daarnaast, maar niet in dit rapport opgenomen, bestaat van ieder object een checklist. Op deze standaardlijst, die een nadere systematisering is van de beschrijving en waardering, is per object de betreffende rubriek aangekruist. De checklist dient tevens als leidraad en hulpmiddel voor het uitvoeren van een goede inventarisatie.

Op de formulieren is, indien mogelijk, historische informatie geplaatst, teneinde de objecten en hun context te verenigen en begrijpelijk te maken.

B. gezicht op Loenen 1728 door L.P. Serrurier.

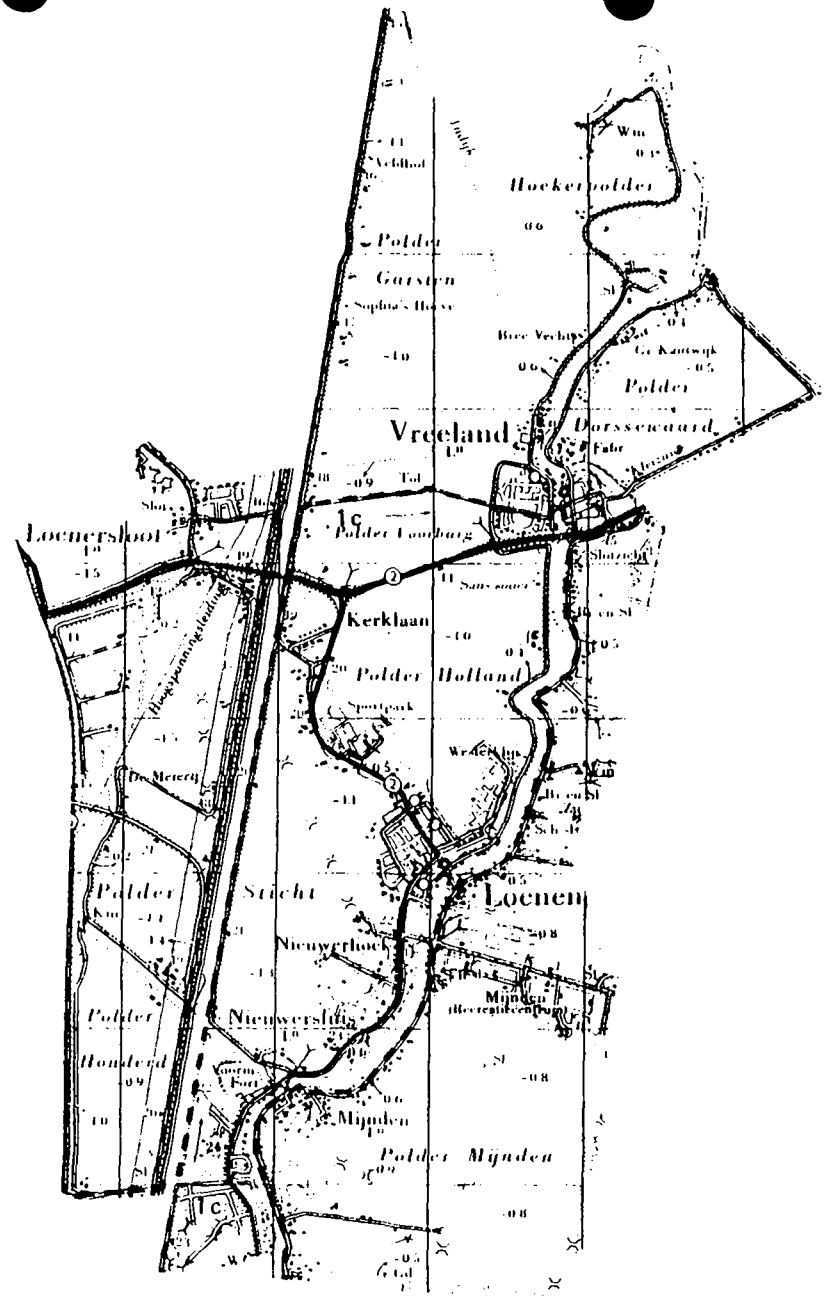

1. de gemeente Loenen.

HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN DE GEMEENTE LOENEN

De gemeente Loenen is grofweg gelegen tussen de steden Amsterdam en Utrecht, in dat gedeelte van de provincie Utrecht dat bekend staat als de Vechtstreek.
De gemeente omvat 4 kernen: Loenen, Vreeland, Loenersloot en Nieuwersluis. Het buitengebied wordt begrensd door de gemeenten Loosdrecht, Nederhorst den Berg, Nigtevecht, Abcoude, Vinkeveen-Waverveen en Breukelen.

De huidige gemeente is een samenvoeging van diverse oudere bestuurlijke eenheden. Bekend is de samenvoeging van Loenen Cronenburgh (met Nieuwersluis) en Stichts Loenen in 1754. In deze eeuw komen in 1952 de buurtschappen Mijnden en Oud Over bij Loenen van gemeente Loosdrecht. In 1964 volgen Vreeland en Loenersloot.

Gemeentewapen van Loenen sinds 1972. Voorstellende een kerk tussen twee torens en de heilige Martinus te paard. Deze snijdt zijn mantel in stukken voor een bedelaar. Boven een kroon van 3 bladeren en 2 parels.

De meanderende Vecht, Angstel en Drecht zijn de belangrijkste wateren in de gemeente. Met de door mensenhanden verrichtte vervening medeverantwoordelijk voor het ontstaat van het landschap.
De bebouwing concentreert zich met name in de dorpskernen met in het buitengebied de voor deze gemeente zo kenmerkende buitenplaatsen en boerderijen.

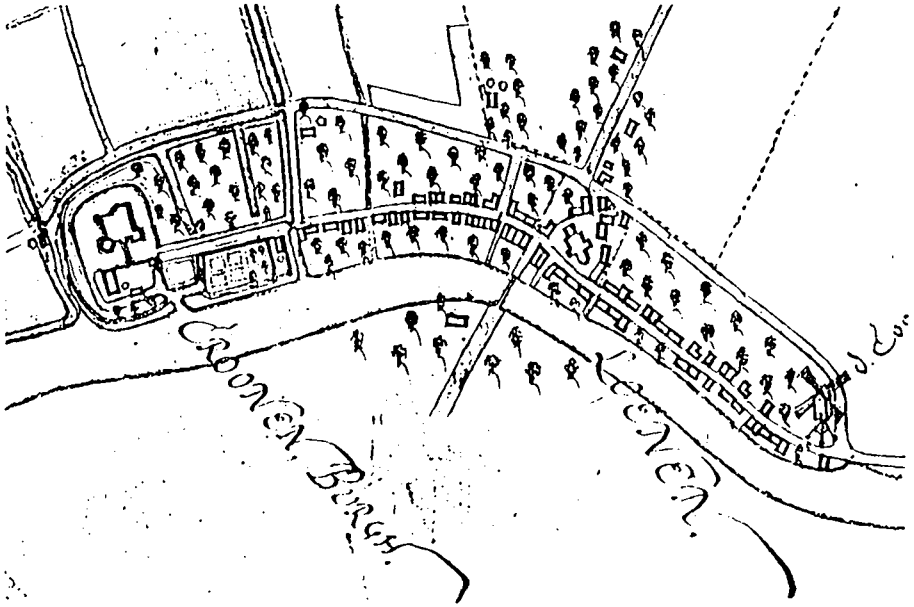

2. het komdorp Loenen ± 1672.

Van de genoemde kernen zijn de eerste drie kasteeldorpen, qua nederzettingsvorm zijn het alle komdorpen. Vreeland verkrijgt in 1298 stadsrechten. Nieuwersluis ontstaat als gevolg van het graven van de Nieuwe Wetering rond 1466, dus op een kruising van land- en waterwegen.
Kerklaan ontstaat op religieuse basis. In 1648 schenkt de Vrouwe van Cronenburgh de Rooms Katholieke gemeenschap een stukje land waarop een kerkje gebouwd wordt.

BODEMGESTELDHEID

De ondergrond van deze streek bestaat uit dekzand afgezet tijdens de laatste ijstijd (Würm ± 11.000 jaar geleden).
Als gevolg van een warmer klimaat steeg de zeespiegel maar ook het grondwaterpeil. Hierdoor ontstonden uitgestrekte moerassen en meren, een ideale situatie voor veenvorming.
Dit veengebied was begroeid met loofbos waarin de eerste bewoners van jacht en visvangst leefden.

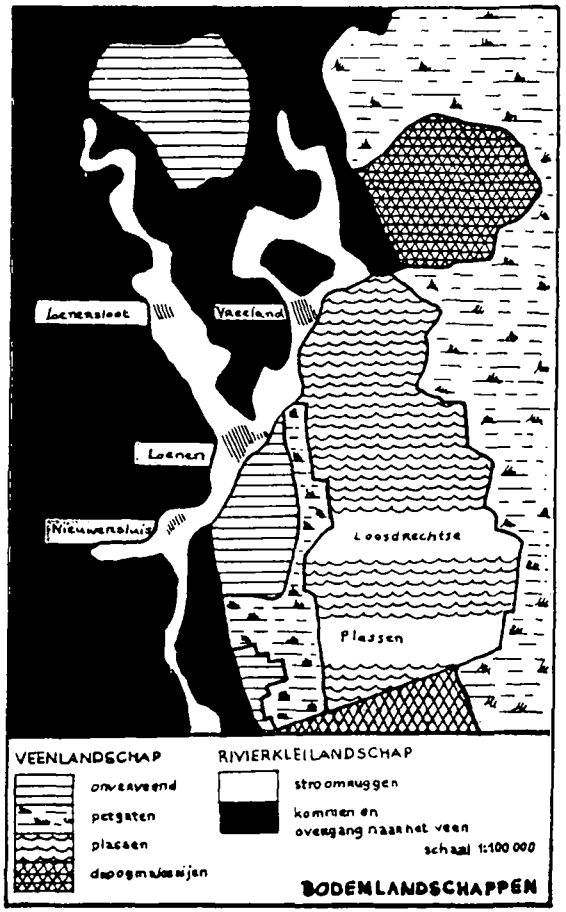

3. dorpen ontstaan op hoger gelegen stroomruggen.

De Vecht en Angstel zorgden met de Drecht voor de afwatering van het veengebied.

Bij hoge waterstand echter, trad de Vecht regelmatig buiten de oevers met als resultaat dat het zwaardere meegevoerde materiaal dicht bij de bedding bezonk. Hierdoor ontstonden de zgn. overwallen, samen met de rivierbedding de stroomrug vormend. Aangezien stroomruggen hoger liggen dan de overige gronden, boodt dat betere levensomstandigheden voor bewoning.

Alle kernen binnen deze gemeente zijn op stroomruggen gelegen.
De Vecht bleef echter onderhevig aan zee-invloed. Wisselingen van eb en vloed waren merkbaar, terwijl stormvloeden een ware bedreiging vormden. Dit zou tot 1930 duren wanneer in Muiden het Vechtgemaal in werking treedt. De afsluiting van de Zuiderzee twee jaar later geeft volledige bescherming.

EERSTE NEDERZETTINGEN

KASTELEN

Loenen (Lona) wordt voor het eerst vermeld in 953 in de schenkingsacte van Keizer Otto. Hij schenkt domeingoederen aan de Utrechtse bisschop Balderick van Cleef. Loenen maakte deel uit van de gouw Niftarlake (1) hetgeen betekent bij de waterloop in moerasgebied.

In de 13e eeuw was de Vechtstreek verdeeld door twisten tussen Holland en het Sticht Utrecht.
In het gebied dat de huidige gemeente Loenen beslaat, stonden 8 versterkte huizen. (zie kaartje 4).

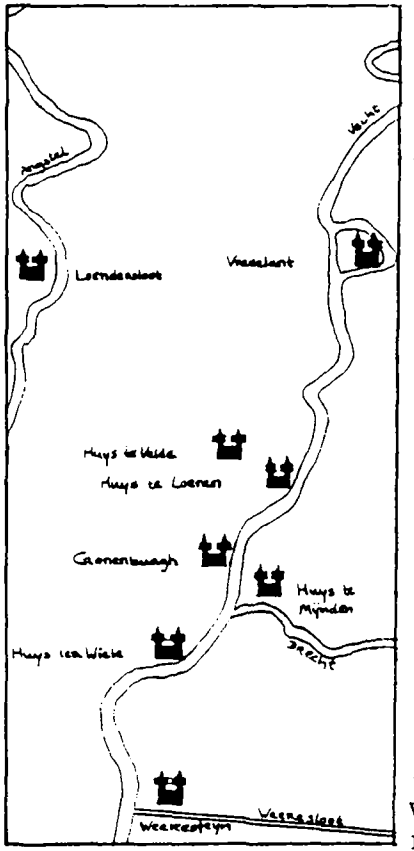

4. de acht versterkte huizen waarvan alleen Loenersloot nog bestaat.

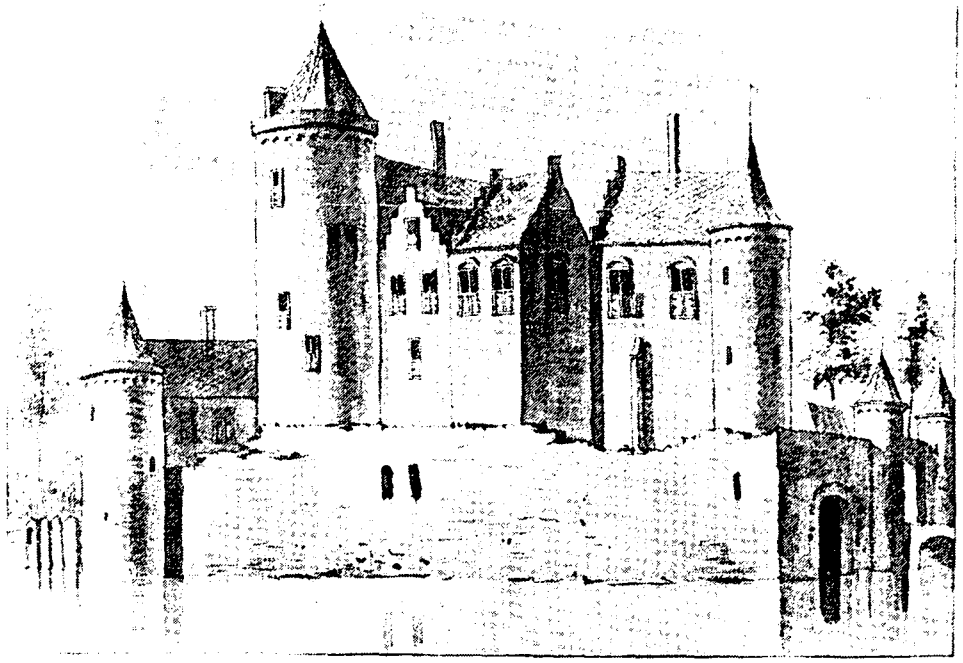

5. gravure door J. Schijnvoet

Kasteel Vredelant werd gebouwd tussen 1253 en 1259. De stichter, Hendrik van Vianden, bisschop van Utrecht, beoogde hiermee zijn stad van vrede te verzekeren. Strijd en machtswisselingen volgden elkaar op, totdat in 1529 Keizer Karel V het kasteel liet afbreken. Het was strategisch gelegen in een meander van de Vecht.
Het kasteelterrein is thans archeologisch meldingsgebied in gebruik als sportveld. Onder de grond fundamenten. Van het grachtenpatroon is de eerste omgrachting geheel verdwenen. De tweede omgrachting bestaat nog gedeeltelijk.

Ten zuiden van Loenen werd rond 1260 het slot Cronenburgh gesticht door Gijsbrecht van Aemstel. Al in 1296, het jaar van de moord op Floris V, wordt het kasteel verwoest, als Gerard van Velsen zich hier verschanst.

Ter herinnering aan dit feit speelde men sindsdien jaarlijks het colfspel, voorloper van het moderne golfspel. Een houten bal werd door houten colven tegen een doel aangslagen. Hierbij had men een vaste route. De partij begon voor het Raadhuis van Cronenburgh. De volgende holes waren de keukendeur van het kasteel, de koren molen ten noorden van het dorp en het Huys te Velde. Dan terug naar het Raadhuis. De Heer van Cronenburgh tracteerde de winnaars op een vat bier en vergoedde alle tijdens het spel ontstane breukschade (2).

Na de moord op Floris V werden de bezittingen van Van Aemstel bij Holland ingelijfd. Sindsdien was Loenen verdeeld in twee gebieden: het Hollandse deel omvatte de 'Hooge Hals- en Ambachtsheerlijkheid van Loenen Cronenburghs Gerecht', het grootste deel van het dorp.

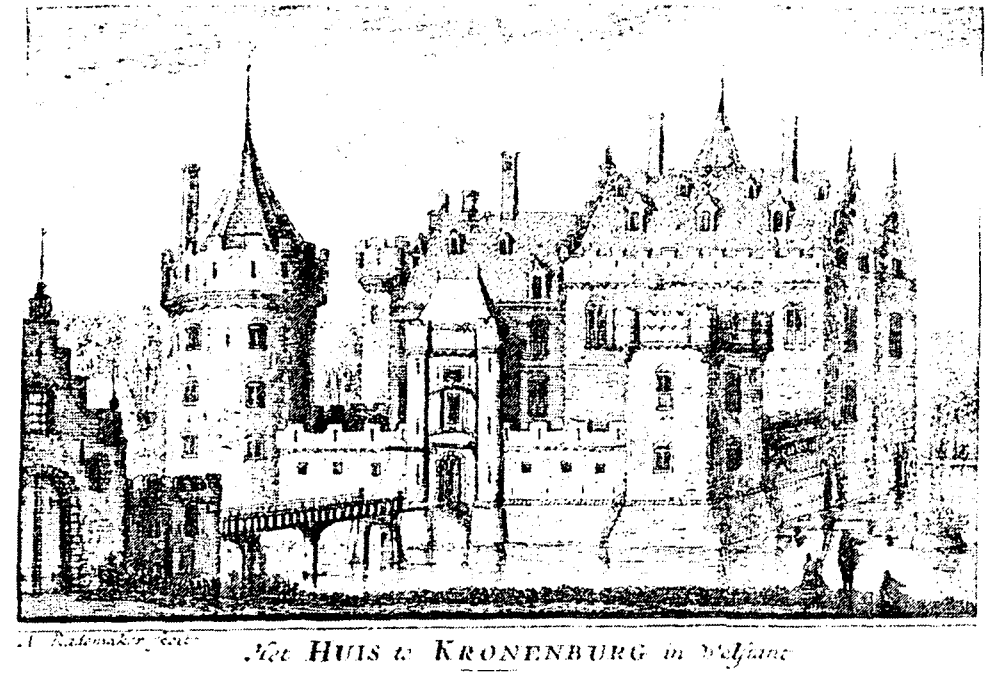

6. gravure door A. Rademaker 1676.

Het Stichtse deel omvatte de rest van Loenen en Nieuwersluis. Deze tweedeling blijft bestaan totdat in 1754 IJsbrand Kieft Balde beide heerlijkheden in bezit krijgt. Het kasteelterrein is nu archeologisch rijksmonument. De oorspronkelijke gracht, welke in verbinding stond met de Vecht is geheel verdwenen. Ondergronds bevinden zich fundamenten. Aan noord- en zuidzijde van het terrein bevinden zich vanouds de vlieten van resp. voormalige Hollandse en Stichtse molen.

Slot Loenersloot is een 13e eeuws kasteel, gelegen aan de Angstel. Van de 8 kastelen is dit het enige bewaard gebleven met bijgebouwen, boerderij, brug en park. Al vanaf de 12e eeuw is het geslacht Loenresloot bekend. In 1536 werd Loendersloot tot ridderhofstad erkend.
In de tweede helft van de 18e eeuw kreeg het de huidige vorm van Hendrik Willem van Hoorn, die het naar de mode van die tijd verbouwde.

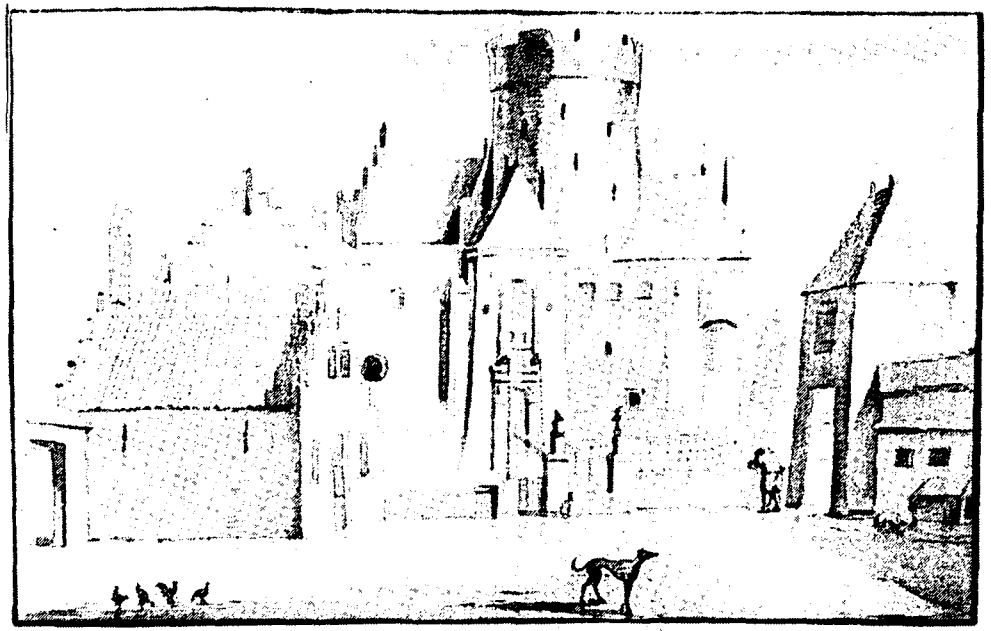

7. Loenersloot door A. Schouman ca. 1750.

8. gevelsteen boerderij Te Velde.

Van het vrij onbekende slot Te Velde is weinig bekend. Het lag op Hollands gebied, op de grens met het Sticht. Het wordt voor het eerst in 1328 vermeld als het in leen uitgegeven wordt aan Hughe van Loenresloot. Al in 1528 wordt het door Maarten van Rossum verruïneerd.
Nabij de plaats van het slot staat nu een boerderij uit 1733. Het terrein, een archeologisch meldingsgebied, heeft thans een agrarische functie.

Weeresteyn, nu een buitenplaats, daterend van rond 1700, gelegen aan de Weeresloot. Op deze plaats stond rond 1330 een omgrachte burcht met torens, op de grens (wèrè) Holland en Sticht.
Rond 1645 nog een versterkt huis met duiventoren, wordt het in 1730 afgebeeld als een vroege buitenplaats van het stadse type met klokketoren.

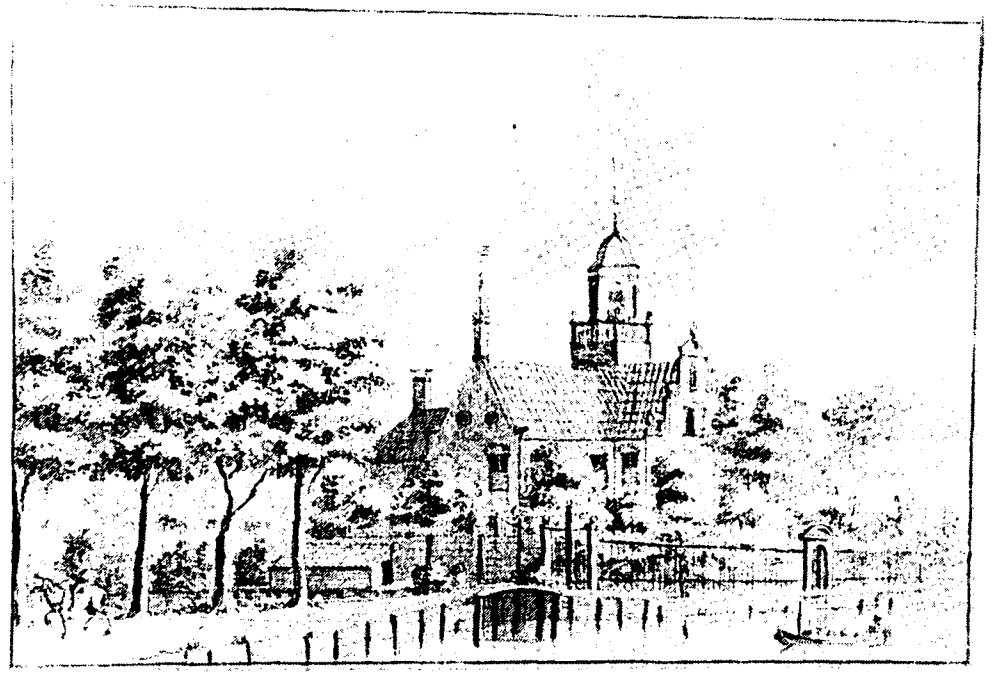

9. Weeresteyn door L.P. Serrurier 1739.

Het Huys te Mynden, gelegen ten noorden van de Drecht, een natuurlijke afwatering van het Loosdrechtse veengebied op de Vecht. De stichtingsdatum is onbekend. Het slot was eigendom van de Heren Van Aemstel van Mynden. Eind 15e eeuw moet het zijn afgebroken door een Heer van Mynden die dan inmiddels Cronenburgh van zijn - vanouds - rivaal bezit.
Omstreeks 1721 liet een Amsterdamse koopmansfamilie hier de hofstede 'Vanouds Ridderhofstad Mynden' bouwen. Met de Mijndensesluis met brug houdt dit nagenoeg ongwijzigde gebouw, de herinnering aan dit slot levend.
Het voormalige kasteelterrein is thans bebouwd door recreatiecentrum Mijnden.

Het Huys te Loenen, tussen 1710 en 1719 is er een beroemde buitenplaats van die naam gebouwd op de westoever ten noorden van Loenen. Op dezelfde plaats zou een middeleeuws kasteel gestaan hebben.
Aan de Vreelandseweg thans een gevarieerde bebouwing vrnl. jaren '20. Daarachter de nieuwbouwwijk 'Hoefijzer' in de voormalige formele tuinaanleg.

Van het Huys ter Wiele is eveneens weinig bekend. Het zou een jachtslot van de bisschoppen van Utrecht geweest zijn en dateren van 1378. Het moet gelegen hebben ten noorden van Nieuwersluis, op de plaats van het latere, voormalige buiten Ouderhoek. Thans boomgaard.

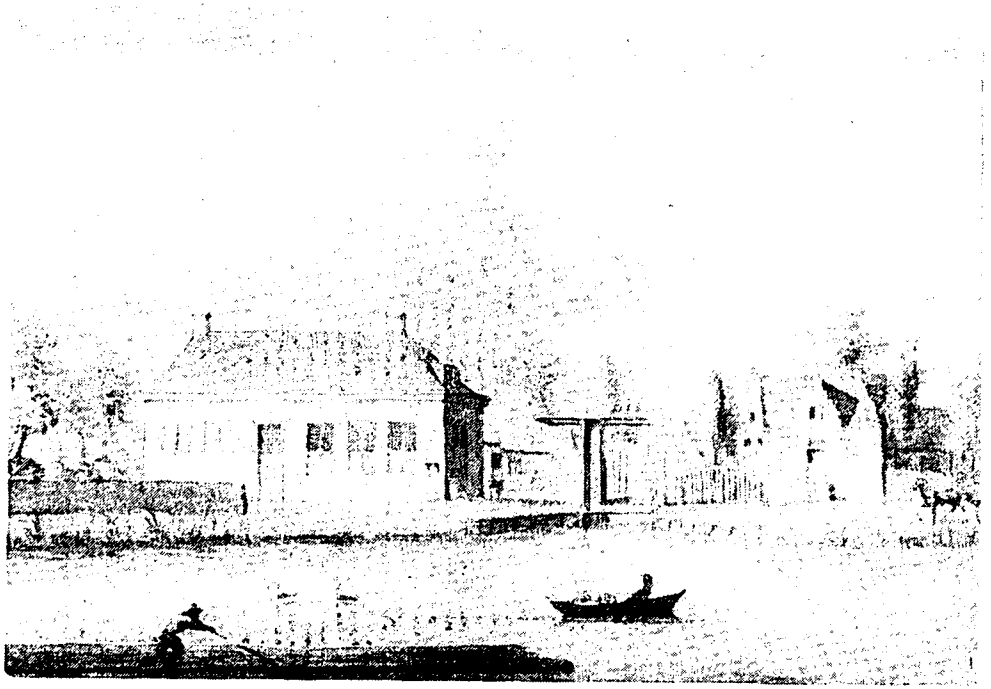

10. boerderij 'Vanouds Ridderhofstad' ± 1730.

KERKEN

Zowel kastelen als kerken zijn de vroegste stenen gebouwen in de dorpskernen van Loenen, Vreeland en Loenersloot.
Bovendien waren de kerken meestal gebonden aan de kasteelheren door de zgn. collatierechten. Deze heren hadden het recht o.a. predikant en koster aan te stellen.
De gemeente Loenen is een aantal interessante kerkgebouwen rijk.

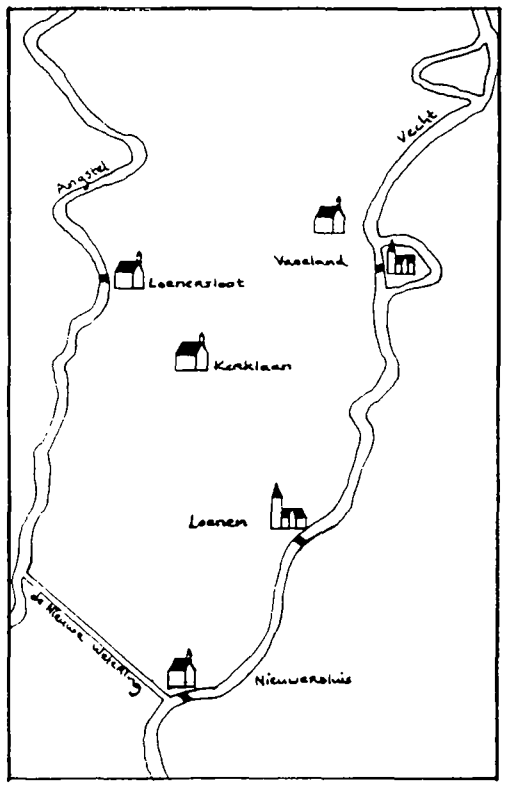

De Hervormde kerk van Loenen, van oorsprong gewijd aan St. Ludger, met tufstenen koor van rond 1350. De kerk vormt met de omringende gesloten bebouwing een sfeervol geheel. De toren is gebouwd naar voorbeeld van de Utrechtse Dom. Met Grutterstraat 12 en 14/Torenstraat 5 als vm. pastorie en Kerkstraat 6 als vm. kosters- en schoolmeesterswoning.

Aan weerszijden van de kerkportalen een in steen gehouwen hond met dreigende houding, oud Christelijke symboliek.

11. een 6-tal kerken.

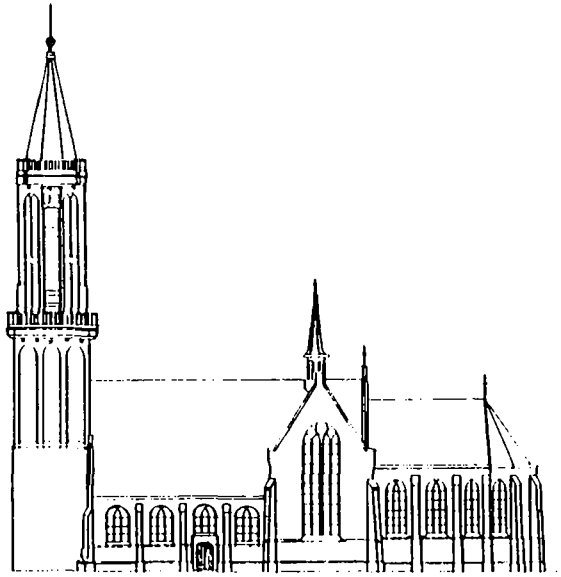

12. aanzicht zuidgevel Ned. Herv. kerk Loenen.

13. dreigende hond in kerkportalen.

14. detail glas.

In Vreeland wordt de kerk, gewijd aan St. Nicolaas, gebouwd tussen 1265 en 1275.
Als gevolg van de militaire aantrekkingskracht van kasteel Vredelant, wordt in 1333 ook de kerk verwoest.
Rond deze kerk geen gesloten bebouwing.
De pastorie stond op de hoek Kerkplein/Bergseweg/Vossenlaan.

Bij de restauratie in 1968 zijn 3 gebrandschilderde glazen aangebracht door de glazenier J. Nicolas.

Al vóór 1339 stichtten de Heren van Loenersloot een kapel, gelegen buiten het kasteelterrein. Daarnaast stond het 'Reghthuijs'. In 1759 is deze kapel reeds vervallen. Op dezelfde plek is in 1775 het nog bestaande vm. logement-rechthuis gebouwd met fraai gedetailleerde toegang.

In Nieuwersluis is het vm. Gemenelandshuis in 1673 als kerk gebouwd. Na een korte tijd als zodanig dienst gedaan te hebben, werd het verbouwd tot Gemenelandshuis (zie transport).

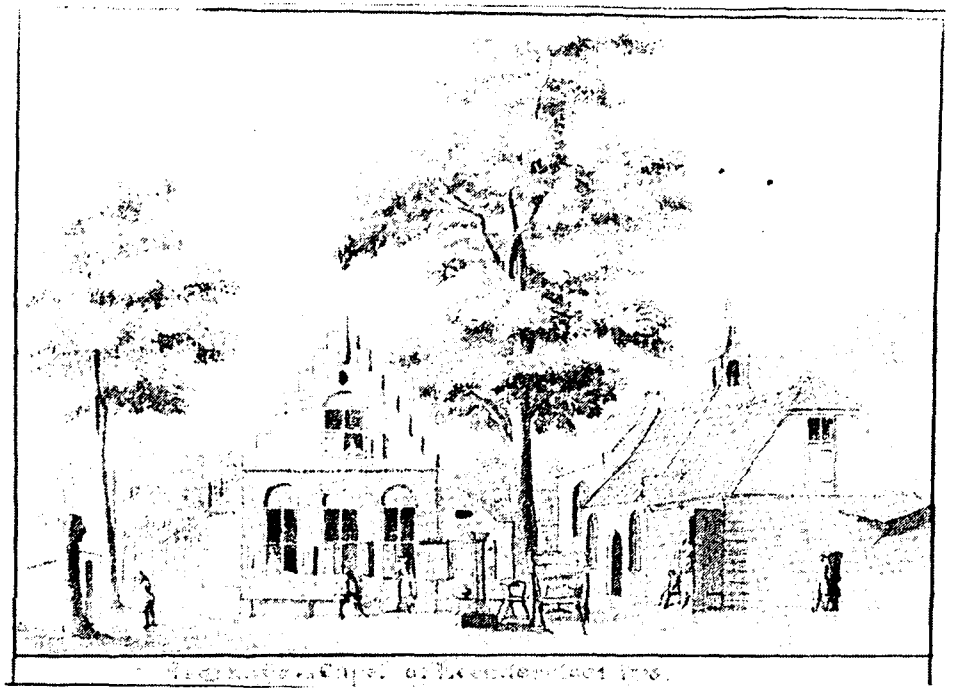

15. O.I. tekening door L.P. Serrurier.

Ook Kerklaan is thans zonder kerk. Tot 1965 heeft de Rooms Katholieke parochie gekerkt in het in neo-gotische stijl ontworpen kerkje uit 1857. Zowel in- als exterieur zijn onherkenbaar gewijzigd. Thans is hier het Nederlands Laboratorium voor de Filmindustrie gevestigd. De voorganger van dit neo-gotische kerkje bestond uit een in 1652 gebouwde kerk. De pastorie bestaat nog.

Eén van de jongere kerken in de gemeente is de Gereformeerde kerk in Vreeland. Herbouwd in 1906 na brand welke de voorganger uit 1891 verwoestte. Het exterieur door H. van Emmerik sluit aan bij de bouwstijl van Berlage. Het gave interieur is ontworpen door de bekende binnenhuisarchitect C.A. Lion Cachet in art nouveau (nieuwe kunst) stijl.

16. Gereformeerde kerk te Vreeland.

17. voormalige Hollandse en Stichtse molen.

VERVENING EN WATERHUISHOUDING

De geschiedenis van het gebied ten oosten van de Vecht, met name de buurtschappen oud Over en Mijnden, is nauw verbonden met de veenderij.

Niet de turfwinning, maar uitbreiding van landbouwgronden was de drijfveer van de vroegste vervening. De kwaliteit van het veen dicht bij de Vecht, de ontginningsbasis, maakte het ongeschikt als brandstof. De stedelijke bevolking van Utrecht nam sterk toe. Het bisdom Utrecht wilde om aan de grotere voedselbehoefte te voldoen, het drassis veengebied dat zij in bezit had, ten westen en ten oosten van de Vecht tot bouwland maken.

Dit gebeurde door ontwatering van het gebied en verwijdering van de moerasbegroeiing.
De verkaveling vond plaats haaks vanaf de Vecht in lange stroken land met afwateringssloten. De verschillende veengebieden werden verdeeld in gerechten waar regels voor bestuur en grondbelasting golden.

De kapittels van Utrecht bestierden elk een veengebied. In de beginperiode, de zgn. droge vervening, groef men ondiepe gaten die later weer dichtgroeiden. Hierop was nog veeteelt mogelijk.

In de loop van de Middeleeuwen werd het veen als brandstof lucratief. De natuurlijke bossen waren toen grotendeels gekapt teneinde landbouwgronden te verkrijgen. Vooral industrieën die afhankelijk waren van warmte als bierbrouwerijen en steenbakkerijen, maakten dankbaar gebruik van turf. Dit was een goedkope brandstof en door het uitgebreide waterwegennet was de distributie goed geregeld.

Dit droeg bij tot de grote welvaart van Nederland in de Gouden Eeuw. In deze periode begint men de natte vervening, waarbij het veen diep wordt weggegraven. Slechts smalle veenribben, de legakkers, bleven staan temidden van watervlakten, de zgn. trekgaten. Op deze legakkers werd het uitgebaggerde veen te drogen gelegd, waardoor het turf werd (3).

De Staten van Utrecht raakten tegen het einde van de 16e eeuw verontrust over de enorme uitgeveende gebieden. Dit omdat men verlies aan inkomsten vreesde; over water werd veel minder belasting geheven dan over grond. Voortaan werd belasting geheven op de te vervenen gronden. 'Waterbrieven' vormden het bewijs van de belastingbetaler. Een eis van de Staten was ook dat men stroken veen van een zekere breedte handhaafde tussen de afgravingen. Hiermee werd de hand gelicht, waardoor de Loenderveense en Loosdrechtse plassen ontstonden.

In de loop van de 18e eeuw begint steenkool uit Engeland voor de industrie de turf als brandstof te verdringen. Hoewel minder lucratief, werd er nog tot in de eerste decennia van onze eeuw 'geflodderd'.

In de veengebieden heerste grote armoede. Uit een woningonderzoek in de gemeente Loosdrecht in 1903 gehouden, blijkt dat:" de bevolking van Oud Over en Mijnden grotendeels bestaat uit arbeiders, waarvan een deel als vaste arbeiders op buitenplaatsen langs de Vecht werkt, een ander deel op een fabriek in Oud Over een bestaan vindt en velen als los werkman hun brood verdienen. In de fabriek waar fleschen en capsules worden vervaardigd, werken ongeveer 90 mannen en jongens".
Het woningonderzoek werd verricht door de Gezondheidscommissie in Loenen, zij rapporteerde:"

"Veele woningen verkeren in treurigen toestand tengevolge van de hooge waterstanden van de Vecht. Het gebeurt, dat de bewoners, drie à viermaal in een winter het water in hun huizen krijgen en dat zij gedwongen zijn, hetzij noodvloeren te leggen, of door voortdurend hoozen het water tenminste eenigzins uit hunne woonvertrekken te houden".

In de gemeente herinnert de Dirck A. Lambertz. kade, een voetpad van de Vechtdijk naar Horndijk in Oud Loosdrecht, aan de veenderij. Dirck A. Lambertz. zou een Amsterdamse koopman zijn geweest met belangen in de vervening.
Aan de voormalige Loenderveense sluis stonden diverse turfschuren (Nieuwe kaert van Loenen ± 1721). Zeker één daarvan is later verbouwd tot boerderij, Oud Over 86.

In de 17e eeuw werd bemaling van de polders noodzakelijk. Het natuurlijk proces van inklinken van de grond, verhoogde het grondwaterpeil en dreigde het bouwland onbruikbaar te maken. Molens zorgden voor de bemaling van de polders. Van de vele poldermolens bestaan de Loenderveense, de Oucoper en de Hoekermolen nog steeds. Echter, het waterpeil mocht niet te laag zijn i.v.m. de scheepvaart en niet te hoog i.v.m. overstromingen.
De in de loop van de 13e en 14e eeuw in Nederland ontstane waterschappen, de heemraden en hoogheemraden, regelden de waterhuishouding van de polders.
Deze ter voorkoming van rampen opgerichte publiek rechterlijke lichamen, regelden de waterkering, waterlozing en waterstand.
Zij hadden het beheer over dijken, molens en sluizen etc. en hieven en heffen belasting op het onderhoud daarvan.
De vele afzonderlijke waterschappen zijn thans verenigd in "Proosdijlanden" en "De Vecht".

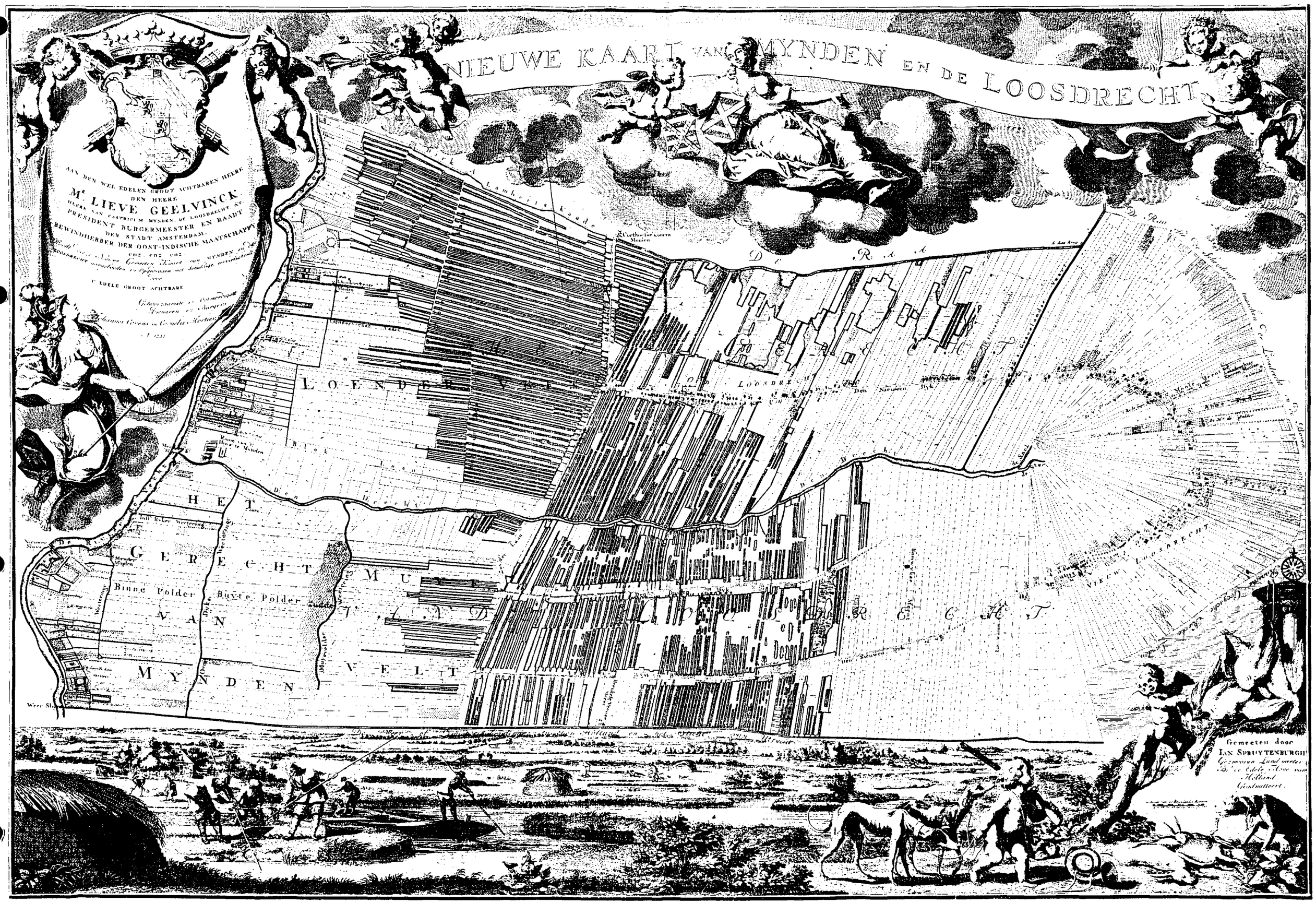
NIEUWE KAART VAN MYNDEN EN DE LOOSDRECHT
AAN DEN WEL EDELEN GROOT ACHTBAREN HEERE
DEN HEERE
Mr. LIEVE GEELVINCK
HEERE VAN CASTRICUM MYNDEN DE LOOSDRECHT &c.
PRESIDENT BURGERMEESTER EN RAADT
DER STADT AMSTERDAM.
BEWINDHEBBER DER OOST-INDISCHE MAATSCHAPPY
&c. &c. &c.
Gemeeten door
IAN SPRUYTENBURGH
Gezworen Land meter
Gedruckt bij
Johannes Covens en Cornelis Mortier
HET GEREECHT VAN MYNDEN
MUIDEN VELT
Binne Polder
Buyte Polder
LOENDER VELT
DE RAAK
OP LOOSDRECHT
Gemeeten door
IAN SPRUYTENBURGH
Gezworen Land meter
Holland

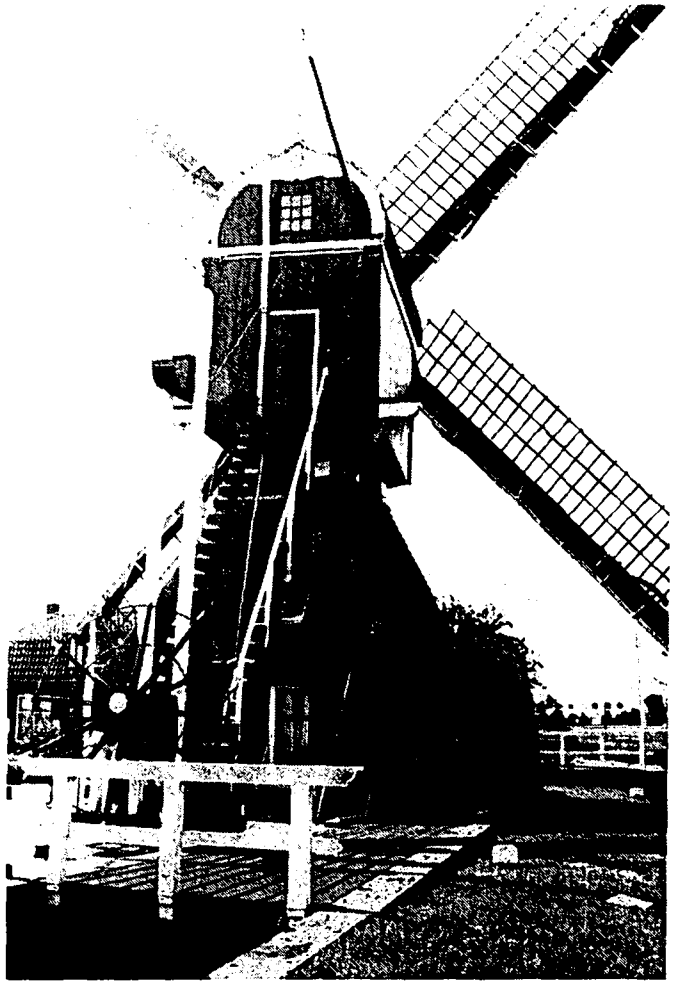

19. Oucopermolen aan de Angstel.

Van de sluizen zijn de Weeresluis (tussen Breukelen en Nieuwersluis) en de Mijndensesluis (tussen Loenen en Nieuwersluis) in gebruik. Zie ook afb. 10).

Sinds de tweede wereldoorlog heeft de waterrecreatie van het waterrijke gebied bezit genomen. Hierdoor worden zowel het rond de plassen ontstane natuurgebied, als de kleinschaligheid van genoemde sluizen bedreigd.

TRANSPORTWEGEN

Vanouds vormt de Vecht een belangrijke handelsroute tussen Scandinavië, de Oostzeelanden en de Rijnlanden.
De steden Amsterdam en Utrecht waren gebaat bij een goede bereikbaarheid. De vroege scheepvaart ondervond echter hinder van de dammen en sluizen, ter afwatering. De oudst bekende is de Otterspoordam tussen Maarssen en Breukelen, vóór 1228 aangelegd. Tussen 1326 en 1356 bevond zich bij Vreeland een dam.

Vreeland had in vroeger tijden de functie van voorhaven van Utrecht.
Het is dan ook in Vreeland waar de eerste kanalisatie van de Vecht plaatsvond. De meander die een bocht oostwaarts maakt, werd in de eerste helft van de 15e eeuw afgesneden. Het dorp kwam zodoende op een eiland te liggen. Het kasteel, met nog een eigen omgrachting, kreeg een zeer strategische ligging. Het stratenpatroon van Vreeland is aangepast aan deze opzet en derhalve planmatig.

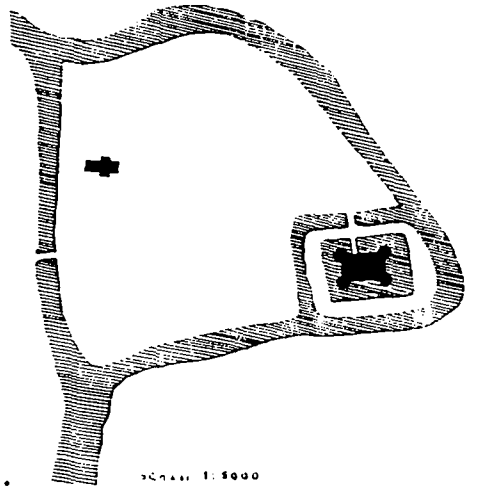

20. plattegrond Vreeland.

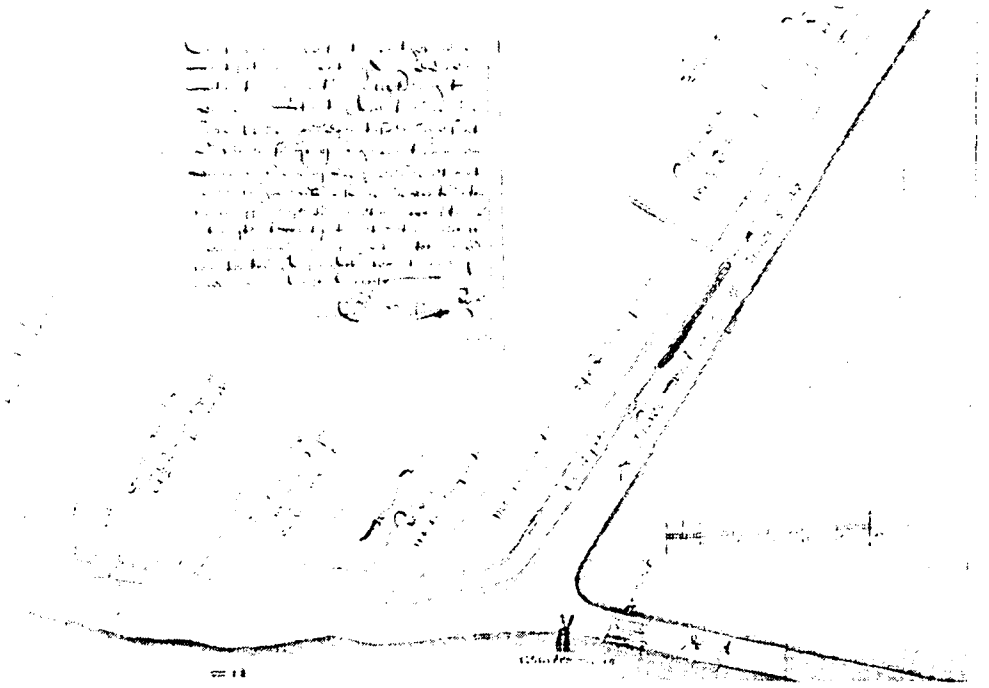

21. detail kaart Angstel 1646.

Een tweede kunstmatige vaarweg is de Nieuwe Wetering in Nieuwersluis, rond 1466 gegraven.
Blijkbaar voldeed de oudere Stadswetering tussen de Vecht en de Angstel niet meer. Restant tussen Sterreschans en Over Holland. Dit vereiste overladen in Ter A en het was een langere route.
De Nieuwe Wetering sneed een flink traject af en komt ter hoogte van de Oucopermolen in de Angstel uit.

Een latere kanalisatie van de Vecht vindt plaats rond 1630 ten noorden van Vreeland, waardoor het eiland de Nes ontstaat. Dit is bekend geworden als het Realeneiland met een voorname buitenplaats met tuinaanleg. Als gevolg van commerciële zandwinning nagenoeg verdwenen.

De Geuzensloot welke nabij Loenersloot (voormalig buurtschap de Zwaan en eilandje de Kemphaan) in de Angstel komt, zorgt voor de afwatering van de Ronde Venen in het Vinkeveense veengebied.

Belangrijke landwegen zijn gelegen op de Vechtdijken (stroomruggen). Op de oostoever het Santpad, op de westoever de Cleywegh. Vooral in de winter was laatst genoemde praktisch onbegaanbaar.
Ook op een stroomrug (van een verdwenen Vechtarm richting Abcoude) loopt de huidige Rijksstraatweg, noordelijk van Loenen. Vroeger Slootdijk geheten. Richting Loenersloot naar de huidige Binnenweg met splitsing naar herberg 't Zwaantje of naar Loenersloot, de Angstel volgend.

Opvallend was het aantal voetpaden. Zoals de huidige Slotlaan/Spoorlaan tussen Loenersloot en Vreeland, het Somerpad van Loenen naar de Angstel, het Roomsch Kercke voetpad tussen Kerklaan en de Vecht (nabij boerderij Herderslust), het Kercke lands voetpad naar Loosdrecht en het voetpad op een oude stroomrug gelegen naar Ter A ten noorden van de Stadswetering.
Enig in zijn soort is alleen de Alambertskade overgebleven, vanouds grens tussen Holland en Utrecht.

Belangrijk voordeel van deze voetpaden was het ontbreken van tollen. Zowel transport over water als over land kwam de nodige tollen tegen. Aangezien wegen en water particulier bezit waren, werd er tol geheven om van deze inkomsten onderhoud te plegen. Een oud woord voor tol is gabelle.
Zo verleenden in 1624 de Hooge Heren van Holland ende West Frieslant aan de Heer van Cronenburgh het recht in Loenen een brug te bouwen en tol te heffen. Voorheen was er een veer. Tot in deze eeuw werd er tol geheven.

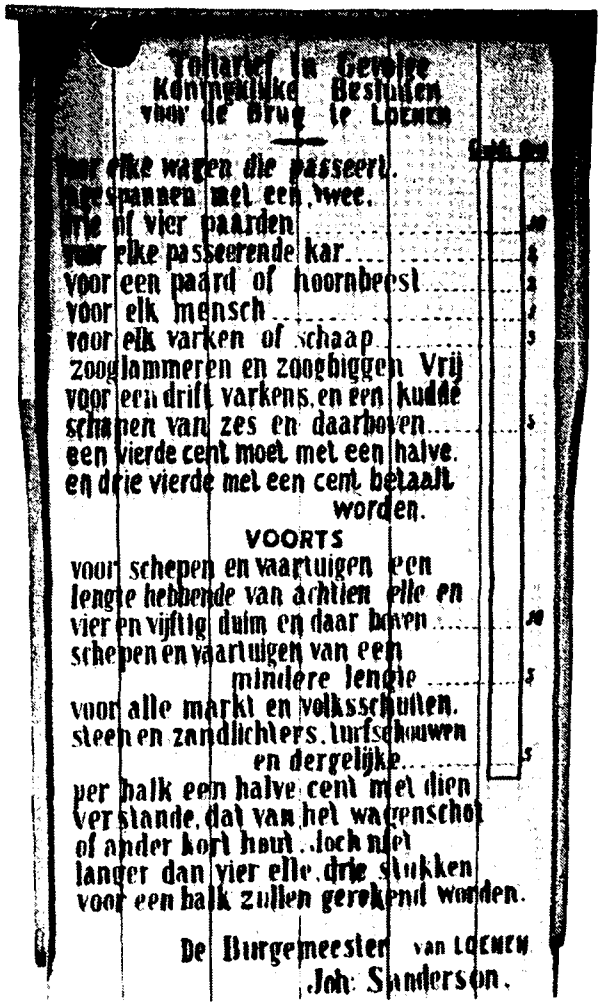

Toltarief In Gevolge
Koninklijke Besluiten
voor de Brug te Loenen

	Cents
voor elke wagen die passeert	
bespannen met een twee,	
drie of vier paarden	10
voor elke passeerende kar	4
voor een paard of hoornbeest	2
voor elk mensch	1
voor elk varken of schaap	5
zooglammeren en zoogbiggen Vrij	
voor een drift varkens, en een kudde	
schapen van zes en daarboven	5
een vierde cent moet met een halve,	
en drie vierde met een cent betaalt	
worden.	
VOORTS	
voor schepen en vaartuigen een	
lengte hebbende van achtien elle en	
vier en vijftig duim en daar boven	10
schepen en vaartuigen van een	
mindere lengte	5
voor alle markt en volksschuiten,	
steen en zandlichters, turfschouwen	
en dergelijke	5
per balk een halve cent met dien	
verstande, dat van het wagenschot	
of ander kort hout, doch niet	
langer dan vier elle, drie stukken	
voor een balk zullen gerekend worden.	

De Burgemeester van LOENEN
Joh: Sanderson.

22. Toltarieven brug Loenen.

1. Rijksstraatweg 104, thans gemeentehuis. Voorheen Rechthuis van Loenen en Nieuwersluis, gebouwd in 1720 met 'colffbaan'.
2. Rijksstraatweg 106, 't Koetshuis. Thans café en restaurant, ca. 1700.
3. Rijksstraatweg 115, thans kantoorfunctie, voorheen Raadhuis van Kronenburgh uit ca. 1712. Ooit met kaatsbaan en 2 speelhuysen. De vestiging van een concurrerende herberg, 20 roeden buiten het tolhek, kon in 1712 voorkomen worden.
4. Rijksstraatweg 212-214, thans woonfunctie, voorheen Rechthuis van Loenersloot uit 1775.
5. Rijksstraatweg 35, thans hotel-restaurant De Kampioen uit ca. 1686. Tijd werd geld, waar de dubbele zonnewijzer al op duidt.
6. Duinkerken 3, thans restaurant De Nederlanden. Voorheen Rechthuis van Vreeland uit ca. 1680. De oude naam is de Vergulde Roskam, ooit met kolfbaan.

Bruggen en kruispunten van wegen waren een geïgende plaats om een tol te plaatsen.

Op hun beurt waren tollen weer vestigingsfactor voor logementen waar vaak ook recht gesproken werd.
Een kolf- ofwel kaatsbaan zorgde voor het vertier.

In de gemeente Loenen zijn alle 6 de logementen waarvan 4 tevens rechthuis nog aanwezig.

Vanaf 1596 nam het transport tussen Amsterdam en Utrecht toe d.m.v. beurtveren. De steden verleenden een aantal schippers het vervoersmonopolie onder strenge voorschriften. De naam beurtvaart ontstond omdat deze schippers om de beurt voeren. Op lokaal niveau had in Loenen de Heer van Cronenburgh het recht een schipper aan te stellen.

Daarnaast speelde zich nog een druk passagiersvervoer af in de 17e en 18e eeuw. Trekschuiten verzorgden vanaf 1626 de verbinding Amsterdam-Utrecht. Een comfortabeler manier om mee te

23.

Hups en geschickt

In 1655 werd op het beurtveer van Utrecht naar Amsterdam ruim 504 gulden gestolen uit de koffer van Govert van Meurs, de stadsbode van Gorinchem. Het werd geweten aan de 'overstallighe dronckerschap van de schipper'. Hij 'was gaen legghen slapen in sijn roeff ende de knecht moest te roer staen'. Daardoor was de voorplecht van de schuit, waar de koffer stond, zonder toezicht geweest. Vanuit Gorinchem werd aan het stadsbestuur van Utrecht verzocht om de bestolene 'in sijn goede saecke te recht te helpen'. Ter ondersteuning van dit verzoek werd gezegd dat de bode Meurs een 'hups en geschickt man' was, 'die op sijn dinghen wel past, doch van wijnich vermoghen, als sijnde met kinderen meer dan met tijdelijcke goederen gesegent'.

reizen hoewel het uithoudingsvermogen van de passagiers nog op de proef gesteld werd. De trekschuit werd bediend door een schipper met zijn knecht en jager. Deze laatste mende het paard dat de schuit voorttrok. Het pad langs de oever werd het jaag- of trekpad genoemd en was in de bochten voorzien van een zgn. rolpaal. Dit om de trekschuit op koers te houden en het wegverkeer niet in het jaagtouw te verstrikken.
Het onderhoud van het jaagpad Breukelen-Ouderkerk werd gepleegd door Amsterdam en Utrecht. Vergaderen daarover deed men in het vm. Gemenelandshuis te Nieuwersluis (Rijksstraatweg 66).

Ook het vrachtverkeer werd bejaagd. Er zijn nog 2 voormalige jagersherbergen in deze gemeente: de Warme Hand (Zandpad 17) en tussen Loenen en Vreeland (Oud Over 152A).
In Nieuwersluis woonden rond 1830 een aantal jagers bijelkaar.

In 1827 meld een tarief voor tol over de Nieuwe Wetering vele soorten vaartuigen:

- een turfpont komende uit Loosdrecht of Kortenhoef	0,25
- een zoutwaterschip	0,40
- schietschuit	0,30
- een steenovenpraam	0,10
- een spiegeljagtje	0,10
- houtvlot van een balklengte	0,10

Thans heeft de Vecht haar transportfunctie verloren. Mede door het verdwijnen van vele buitens en de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Arnhem (1843) derven de schippers klandizie.
Als in 1885 het Merwedekanaal (Amsterdam-Rijn kanaal) gereed is, blijft slechts de locale beurtvaart over. Met bedrijven als bijvoorbeeld de stoombootdienst 'de Keulsche Vaart' en 'Vecht en Zaan'. De Vecht is nu een recreatieve vaarroute van nationale allure.

BOERDERIJEN

In het buitengebied van de gemeente staan veel boerderijen waaronder enkele zeer oude. Wat betreft het bouwtype kunnen we ze onderverdelen in 4 typen: *langhuis-, krukhuis-, dwarshuis-* en stelpboerderij.
Bij een langhuisboerderij liggen woonhuis en stal achter elkaar onder hetzelfde dak. Bij een kruk- en dwarshuisboerderij staan woonhuis en stal haaks op elkaar met dat verschil dat het krukhuis een L-vormige en het dwarshuis een T-vormige plattegrond heeft. Een stelpboerderij bevat woonhuis, stal en hooiopslag onder een groot piramidevormig dak op vierkante plattegrond.
Het langhuistype komt het meest voor, het stelptype (Noord-Hollandse invloed) komt het minst voor.
Velen hebben vanouds bij een buitenplaats gehoord, terwijl veel buitenplaatsen uit een boerderij zijn voorgekomen.

Op het Rijks Archief Utrecht is op de Topografische Atlas een kaart uit 1646 aanwezig, gemaakt door Dankertz. de Rijk. Hierop is de Angstel afgebeeld van Oucoper molen, met verlaet (sluis), tot en met de Zwaan. Met vermelding van eigenaren waarbij de boerderijen met hooibergen in opstand zijn ingetekend. Opvallend zijn de vele henniptuinen.

De krukhuisboerderij Angstelkade 7-8 is op deze kaart afgebeeld en behoort tot de oudsten in de gemeente. Ook de boerderijen 'Stil Genoegen' (1594), Slotlaan 8, Sans Souci (1683), Loenenseweg 4, Altoos Dankbaar, Nigtevechtseweg 37 en Lix Boa, Zandpad 27 mogen tot de oudsten gerekend worden.

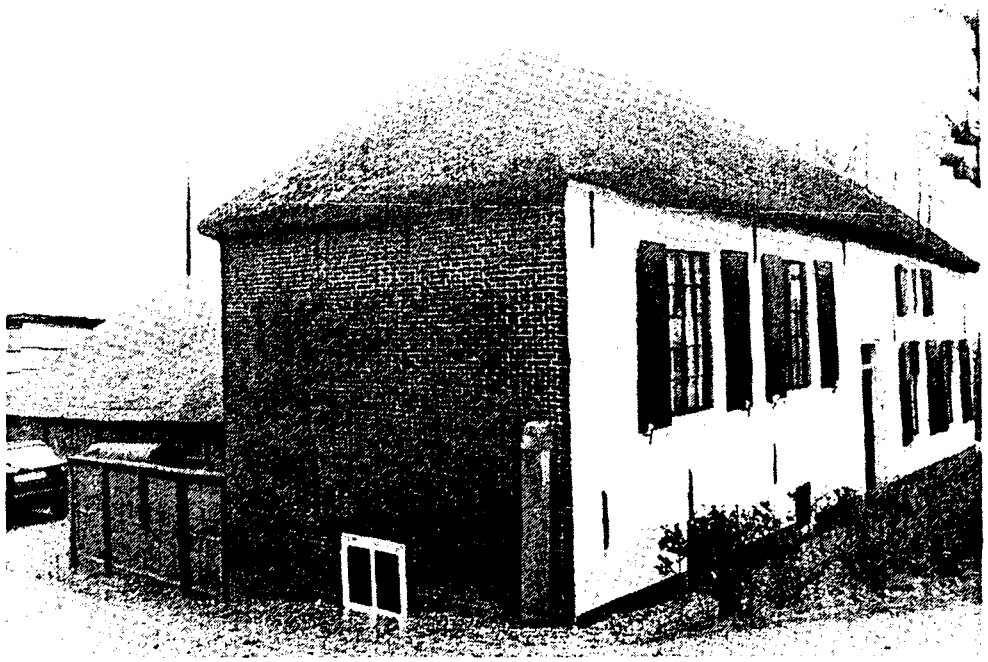

24. krukhuisboerderij Angstelkade 7-8, 17e eeuws.

Toch vormen ook de jongere boerderijen een architectonisch niet minder belangrijk element in het landschap. Bijvoorbeeld 'Ora et Labora', Boterweg 1-3, 'Bijdrecht', Mijndensedijk 23, 'de Perenboom', Rijksstraatweg 177 en 'de Meierij', Polderweg 6. De houten boerderij 'Landzicht, Mijndensedijk 57 houdt wat materiaal betreft verband met de verboden kring rond het fort Nieuwersluis (zie vesting).

Bij de boerderijen zijn de rietgedekte, soms nog van houten roeden voorziene hooibergen, boenhuizen, zomerhuizen, toegangshekken en erfbeplanting als leilinden e.d. mede bepalend voor het geheel. Diverse geriefbosjes zijn zelfs terug te vinden op de Nieuwe kaert van Loenen (± 1721).

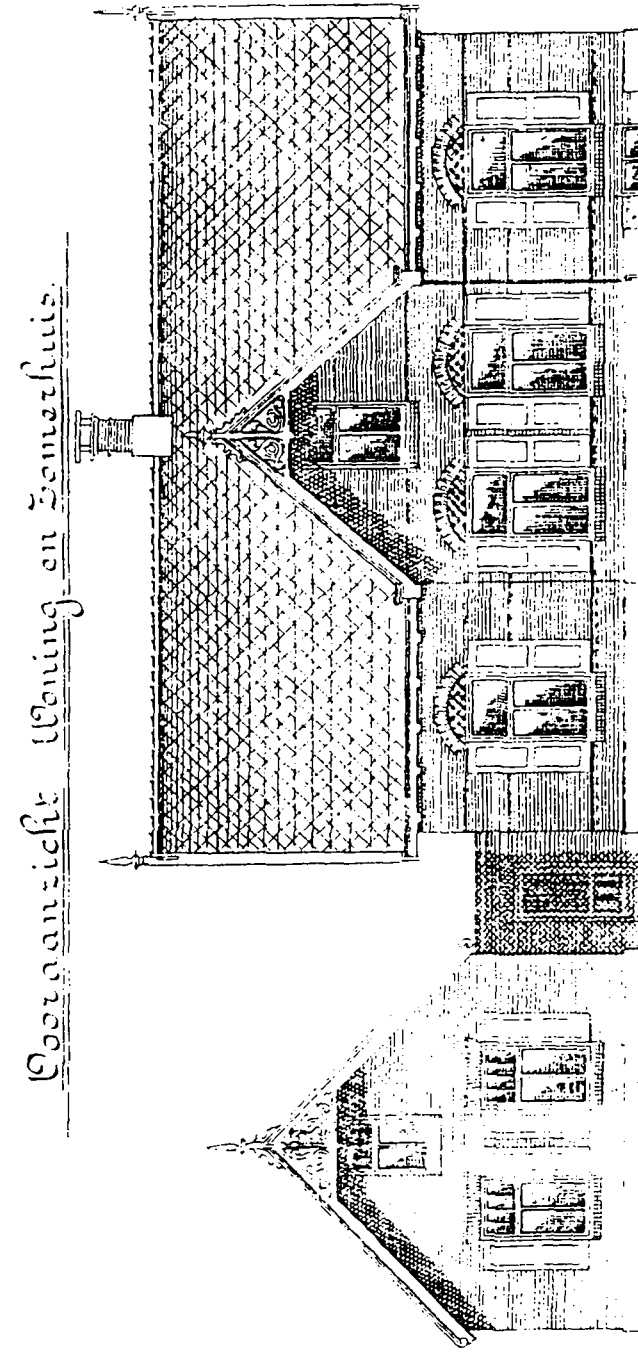

25. bouwtekening 'Ora et Labora' uit 1909.

LUSTHOVEN EN PLAIZIERTUINEN

In het begin van de 17e eeuw doet zich een nieuwe ontwikkeling in de Vechtstreek voor.
De door de opbloei van Amsterdam rijk geworden koopmansfamilies kopen boerderijen en grond op langs de Vecht. Deze werden deels verbouwd of vervangen door een 'stads' huis. Hier vestigde men zich in de zomermaanden om de drukke stad te ontvluchten. Langs beide oevers van de Vecht ontstond een 'lustwarande' van nagenoeg aaneengesloten siertuinen. De Vecht als vestigingsplaats boodt vele voordelen, niet te ver van Amsterdam en per boot te bereiken, de bodemgesteldheid, de landelijkheid en later de statusfunctie.
De kastelen Cronenburgh en Loenersloot worden verbouwd tot comfortabeler gebouwen, aansluitend op het buitenplaatstype. Cronenburgh m.b.v. Italiaanse bouwmeesters.

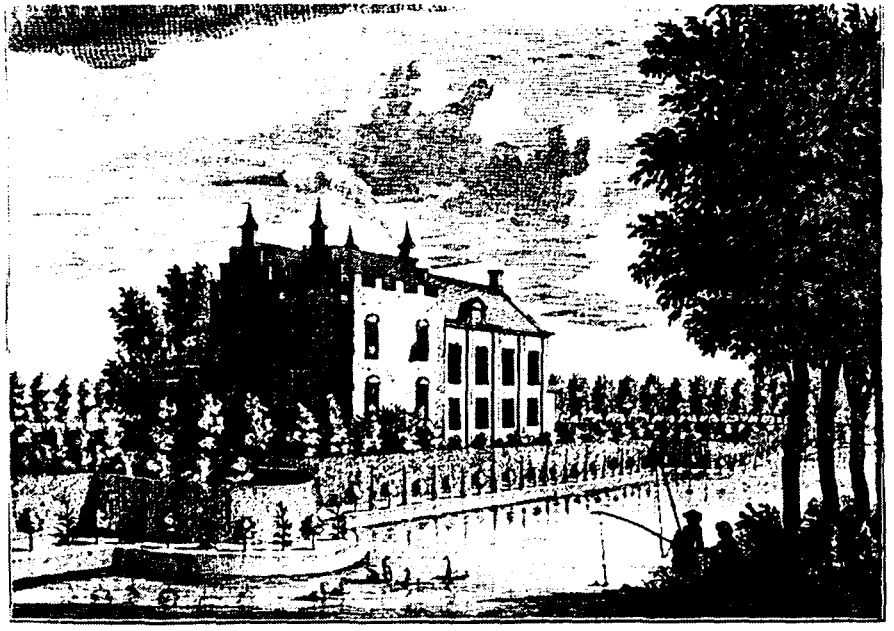

26. buitenplaats Cronenburgh in 1790.

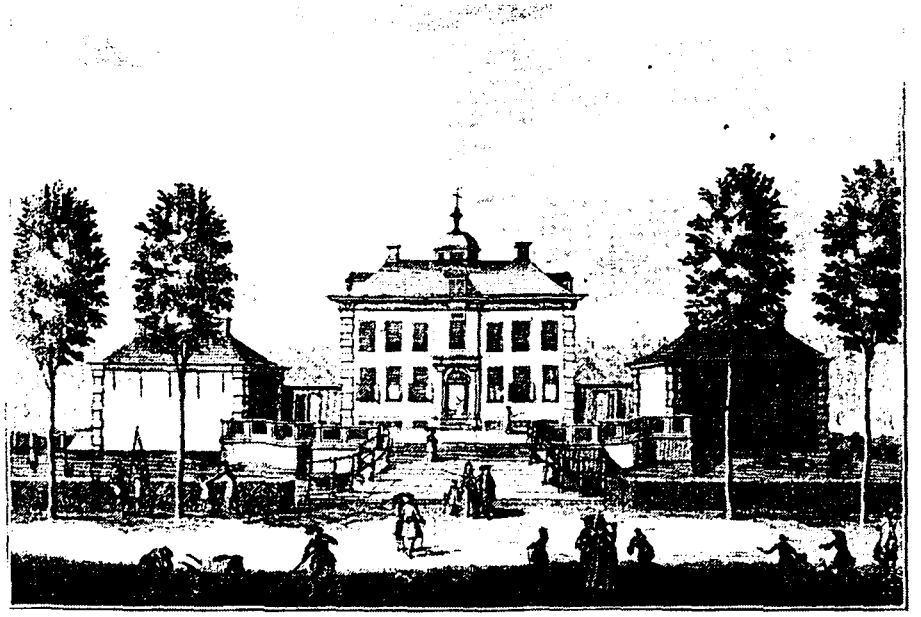

27. de buitenplaats Huys te Loenen in 1719.

De huizen zijn veelal naar de Vecht gericht. De Rijksstraatweg, aanvankelijk een kleiweg, wordt pas begin 19e eeuw door toedoen van de Fransen gestraat. Tot die tijd is het zandpad op de oostoever de best begaanbare weg.

Enkele van de vroegste buitens stonden aan dat Zandpad, zoals de rond 1600 verbouwde boerderij Lix Boa. Deze naam is Portugees voor Lissabon, de stad waar de eigenaar handel op dreef. Het buiten is als zo velen rond 1800 in onbruik geraakt en is thans weer boerderij.

Geloofsgenoten en bloedverwanten onder de buitenplaatsbewoners groepten samen. Bij Loenen waren dat de Doopsgezinden. De weg tussen Nieuwersluis en Breukelen werd de 'Mennistenhemel' genoemd.
De familie Hoek stichtte tussen Loenen en Nieuwersluis 4 buitens.

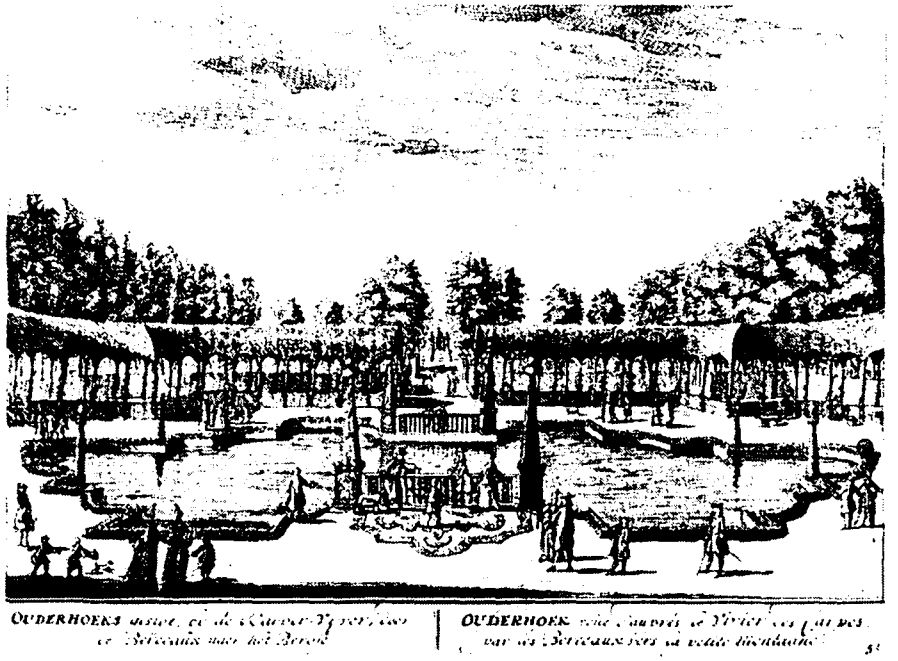

23. formele tuinaanleg van Ouderhoek in 1719.

De huizen maken in de loop van de tijd een bouwkundige ontwikkeling door. Allereerst het type buiten met stadse invloed met een lage, brede gevel met verhoogd middendeel. Eind 17e eeuw wordt het vierkante blokvormige buiten gangbaar. Aan weerszijden van dit type huis komen symmetrisch opgestelde dienstgebouwen te staan (bouwhuizen).

Een 18e eeuws element dat aan de buitens wordt toegevoegd is de koepelzaal, een halfronde of hoekige tegen de gevel aangebouwde ruimte. O.a. bij Rupelmonde en Over Holland.

Minstens zo belangrijk als de buitenplaatsen waren de tuinen. De inrichting van deze tuinen maakte op de reizigers van die tijd een overweldigende indruk. Veel kunstenaars hebben in de Vechtstreek afbeeldingen gemaakt van huizen en tuinen. D. Stoopendaal met gravures in 'de Zegepraalende Vecht' van 1719, en ruim een eeuw later P.J. Lutgers in 1836 'Gezichten aan de rivier de Vecht'.

De tuinen zijn aanvankelijk naar Frans voorbeeld, symmetrisch en formeel van opzet. Versierd met beelden, tuinvazen, volières, doolhoven, theekoepels etc. Van de toegangshekken, eerst in hout, later in smeedijzer uitgevoerd, is dat van de buitenplaats Vreeden Hoff (± 1760) in Lodewijk XV stijl het bekendst.
Theekoepels waren een geliefd element ter accentuering van de tuinaanleg. Bovendien werden ze zodanig geplaatst aan rivier of weg dat men goed zicht had op landschap en verkeer. Inventarisatie van het aantal theekoepels in Loenen rond 1830 behelst 32 theekoepels, waarvan er nog 5 bestaan en 1 gereconstrueerd is (4).

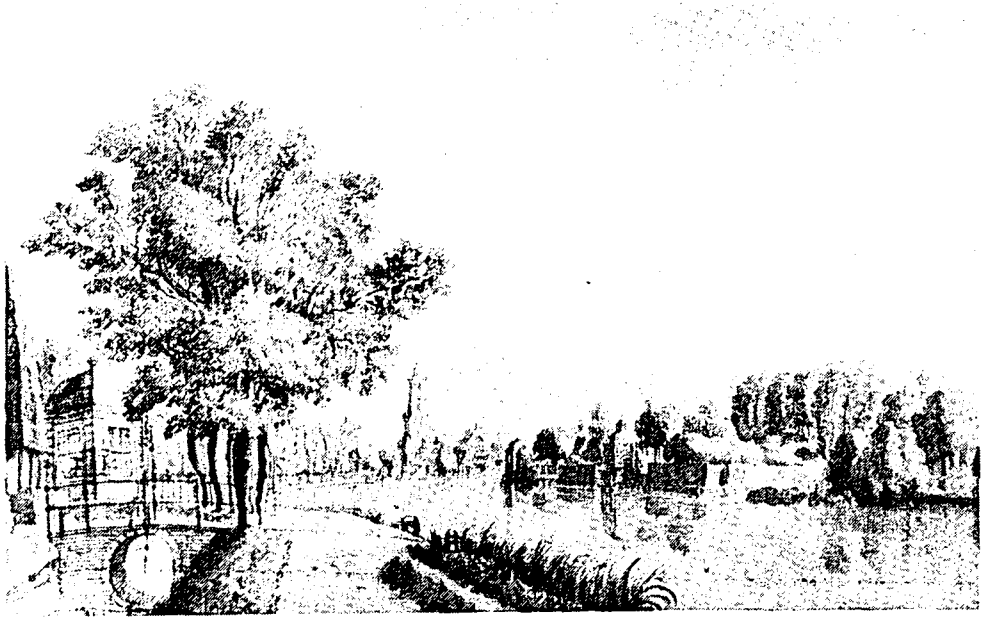

29. theekoepels aan de Vecht door J. de Beyer in 1752.

30. tuinaanleg van de overplaats van Breevecht ± 1830 in landschappelijke stijl.

Tegen het eind van de 18e eeuw ontwikkelt zich een nieuwe mode in de tuinarchitectuur. Men beoogt met de landschappelijke aanleg een natuurlijk effect te bereiken. Om een 'boeijend verschiet' te bieden (5) worden 'fraaie slingerboschen' afgewisseld met kronkelende vijvers, solitairen en struiken afgewisseld door bouw- en weilanden. Uit deze periode is de overplaats van het voormalige buiten Breevecht zeer interssant. Deze overplaats omvatte een groot gedeelte van de Dorssewaard polder. Bij de aanleg is gebruik gemaakt van twee oude kreken, in de volksmond de hoge en de lage beek genoemd, waarbinnen een landschappelijke aanleg gerealiseerd is met in het midden een toch weer rechte hoofdlaan (6).

In de 19e eeuw wordt de door Engelse concurrentie verslechterende Hollandse economie voelbaar in de Vechtstreek. Een groot aantal buitenplaatsen verdwijnt. Van de ± 48 buitens in de gemeente Loenen zijn er nog 21 over. Opnieuw wijzigt het landschap. Toch is er met name tussen Loenen en Breukelen nog een waardevol gebied met buitens overgebleven, met kenmerkend stinzenplantenmilieu.

Op een aantal buitens was een industrie gevestigd Al in de tweede helft van de 18e eeuw werd op Vreedenhorst een katoendrukkerij opgezet. Hierbij werd het terrein omgracht. Het procédé van het katoendrukken moest namelijk geheim blijven.
Op de verdwenen buitenplaats Oostervecht komt in 1815 een glasblazerij, welke tot 1897 bestaan heeft (zie nijverheid).
Enkele jaren later, in 1835, gaan plannen op voor 'het doen oprigten van eene Papiermakerij door middel van stoomwerktuigen' op Bijdorp niet door. (7). Loenen ondervindt al teveel hinder van de fabriek van Tijssen op Beek & Hoff (zie nijverheid). Op het Realeneiland heeft vermoedelijk van 1838 tot brand in 1840 een papierfabriek gestaan.

NIJVERHEID

De nijverheid in deze gemeente is van kleinschalige aard geweest. Industrie in de moderne zin des woords vindt hier nog steeds niet plaats. Geconstateerd mag worden dat de nijverheid direct of indirect verbonden was met de Vecht, als transportmedium of als waterleverancier. Zoals eerder genoemd waren ook op enkele buitenplaatsen bedrijven gevestigd. Hieronder worden in het kort enkele opmerkelijke bedrijven uit Loenen en Vreeland behandeld.

Loenen

Drie bierbrouwerijen in de Dorpsstraat:

- Dorpsstraat 24-26, voorheen 'de Gekroonde A'. Tot 1760 was het in bedrijf als brouwerij wat ook de ruime kelder onder de beide huizen verklaard. Niet alleen vanwege de vroegere functie maar ook wegens het uiterlijk een interessant geheel.

31. achtergevels Dorpsstraat 24-26, met klokgevels.

- Dorpsstraat ongen. bij 44 is vanaf de Vecht nog duidelijk als bedrijfsmatig herkenbaar. Op oude afbeeldingen van het dorp rond 1730 is een langgerekt pand zichtbaar met aan de Vechtzijde een hoge halfronde deur en op de verdieping vele halfronde vensters en een transportdeur.

- Dorpsstraat 88, voorheen 'het Hoefijzer'. Mogelijk vernoemd naar het stuk polder ten westen van de Molendijk.
  Ook dit pand heeft een opmerkelijke hoofdvorm nl. twee gebouwen tussen tuitgevels tegen elkaar gebouwd. Met houten poort aan steeg.

32. zijgevel Dorpsstraat 88.

33. korenmolen 'de Hoop' rond 1750.

Korenmolen 'de Hoop' was vanouds eigendom van de Heren van Cronenburgh. In 1677 laat de heer zijn 'maalrecht' gelden en gebiedt alle inwoners van Loenen, Loenersloot, Oucoop en Ter Aa in deze molen hun graan te laten malen. Op een aquarel van J. de Beyer is duidelijk de inlaat met de Vecht zichtbaar voor vervoer te water.
Op een kaart van rond 1672 is een standaardmolen afgebeeld.

Dorpsstraat 80 en 82 hebben ook een bedrijfsmatige functie vervuld. De oude naam is ook 'de Hoop' met volgens de overlevering een rosmolen. Op een afbeelding uit ± 1730 zijn deze twee gebouwen te zien: hoge pakhuisvormige panden met aan de Vecht een hijsconstructie. Rond 1830 is hier een grutterij gevestigd.

Vóór 1734 was op 'Bosch en Vecht', voorheen Hellingrust geheten, een scheepstimmerwerf gevestigd. Later is dit huis verbouwd tot herenhuis.
Een andere scheepstimmerwerf was Mijndensedijk 28 waar rond 1836 als P.J. Lutgers hier een winterse afbeelding van maakt, P. Houweling de scepter zwaait.

In 1823 wordt in de Dorpsstraat, even ten zuiden van Beek & Hoff een doodsbeenbranderij opgericht door de toenmalige eigenaar H.J. Tijssen Dz. Hier worden diverse stoffen vervaardigd zoals 'blausure potas, minerale bergblauwsels, Berlijn blauw, zoutzuur en soda'(8). In 1830 werken hier 13 werknemers waarvan 4 onder de 14 jaar. Het dorp ondervindt de nodige overlast van deze onderneming.
Met name de stank en in 1882 lawaai van de 'horizontale locomobile' van 8 p.k. (9). Tot in het begin van deze eeuw bestaat deze verffabriek.

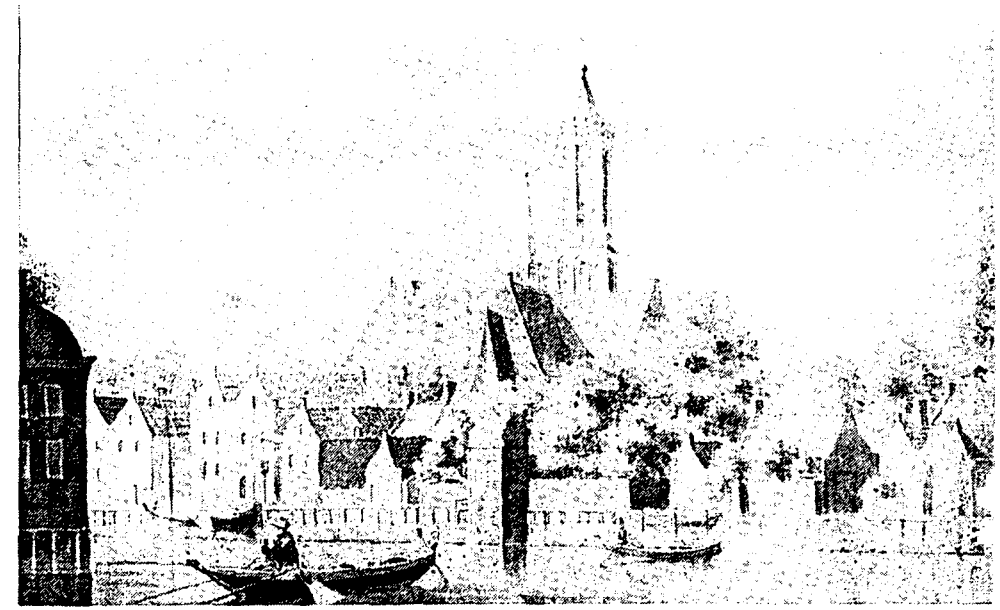

34. achtergevels Dorpsstraat 80 en 82 ± 1730.

Op Oud Over is in 1815 de Glasfabriek opgericht door P. van der Mersch van de voormalige buitenplaats Oostervecht. Daarvoor was deze fabriek in Nijkerk gevestigd. Volgens Van der Mersch was deze 'zeedert den Jaare 1811 te Nijkerk werkeloos geweest was, hij met Zijne meede g'Interesseerden bij het herleeven der Koophandel & de ontluikende welvaart te raden was geworden dezelve weeder in werking te brengen' (10).

Burgemeester J. Sanderson in 1816 betreffende het getal der établissementen: 'schoon eigenlijk voor deze fabriek slechts eene hut benodigd schijnt, is er onafscheidelijk aan verbonden, zoowel een locaal ter vervaardiging der potten, waarin het glas gesmolten werd, als tevens een molen tot fijn making der specie, waar de potten van gemaakt worden, en de noodige woningen ter vrije huisvesting der blazers, stelders en stokers, dewelke in de meest mogelijke nabijheid der fabriek gelegen moeten zijn' (11).
De arbeiderswoningen die nu nog op Oud Over staan zijn in 1862 gebouwd. De glasfabriek is tot 1897 in bedrijf geweest.

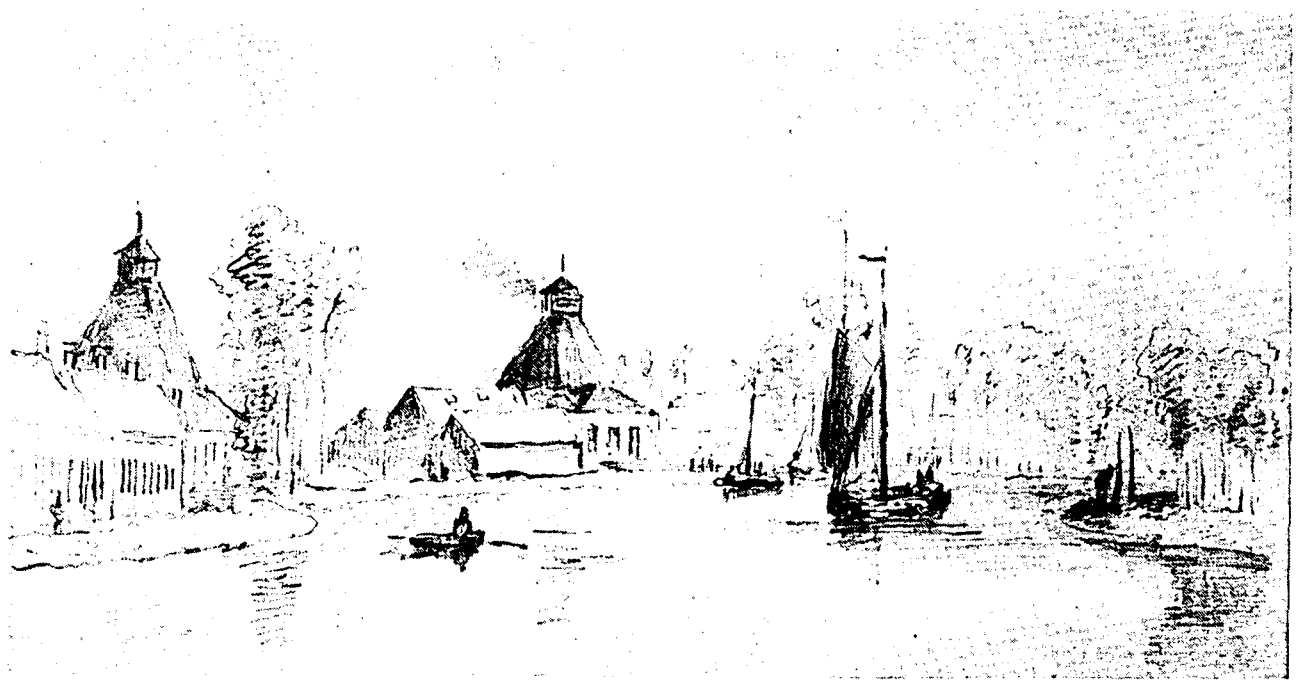

35. Glasfabriek op Oud Over door P.J. Lutgers ca. 1865.

Vreeland

Tot in het laatste kwart van de 17e eeuw was op Vossenlaan 5 de 'Goudleermakerije' gevestigd. Onder goudleer moeten we verstaan bewerkte platen leer b.v. tot behangsel tegen muren verwerkt. Zulk behang lag alleen binnen het bereik van de gegoede burgerij en adel. Mogelijk is dit bedrijf naar Amsterdam verhuist. Een andere naam voor dit huis is de volksnaam 'de Hondecoeterij'.
De stille Vecht was met de Vecht verbonden door een klapbrug zodat transport kon plaats vinden. Wat nu de tuin van het Plantagehuis is, werd de 'bierakker' genoemd, aangezien hier de schuiten met bier voor Kortenhoef langs voeren.

Wat bier betreft is reeds in 1687 in Voorstraat 23 de befaamde Vreelandse bierbrouwerij gevestigd. Rond 1830 wordt het vermeld als pakhuis. Opmerkelijk is dat op de tegenover gelegen Boterweg de kuiper Jacobie zijn bedrijf hield (nr. 4-6).

Ook in Vreeland staat een korenmolen, genaamd 'de Ruiter', Nigtevechtseweg 8. Op een topografische kaart van rond 1677 is de voorganger van deze molen al terug te vinden.
Een bijzondere belasting voor deze molen bestond uit het zgn. 'windrecht'. Voor ƒ7,- was de molenaar verzekerd van ongehinderde windtoevoer. Huizen noch bomen mochten in de nabijheid staan.

Tenslotte de in 1854 opgerichte steen- en pannen bakkerij van G.G. van den Andel. Nigtevechtseweg 17 t/m 29. Van deze 'Goede Verwachting' zijn twee blokken arbeiderswoningen overgebleven.
Ook elders aan de Vecht waren pannenbakkerijen gevestigd. Zoals tussen Maarssen en Breukelen 'Vecht en Rhijn'.

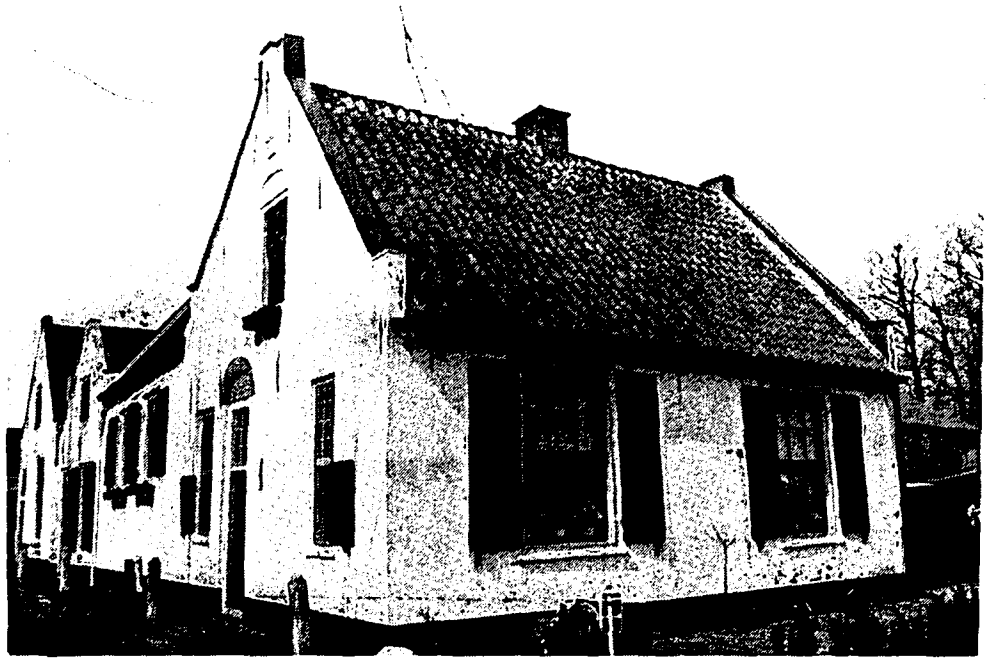

36. de goudleermakerije in Vreeland.

DE VESTING NIEUWERSLUIS

De vesting Nieuwersluis dateert uit de tijd van de 80-jarige oorlog. Het Frederik Hendrik, 'de stedendwinger' , die Holland beveiligde door het aanleggen van een Utrechtse waterlinie langs de Vecht en de Vaartse Rijn. In deze linie worden in 1629 een aantal eenvoudige versterkingen aangelegd, waaronder Nieuwersluis.
Daarnaast ontwikkelt hij plannen voor een tweede linie, de Hollandse waterlinie, waarin ook Nieuwersluis een rol speelt (12).
In 1672, beter bekend als het rampjaar, wordt ten zuiden van Nieuwersluis inderhaast een extra schans opgeworpen, ter hoogte van Sterreschans. Dit werk wordt uitgevoerd door kolonel Stokyne met 1600 soldaten en 1000 boeren. Met succes weerstaat men de Fransen.

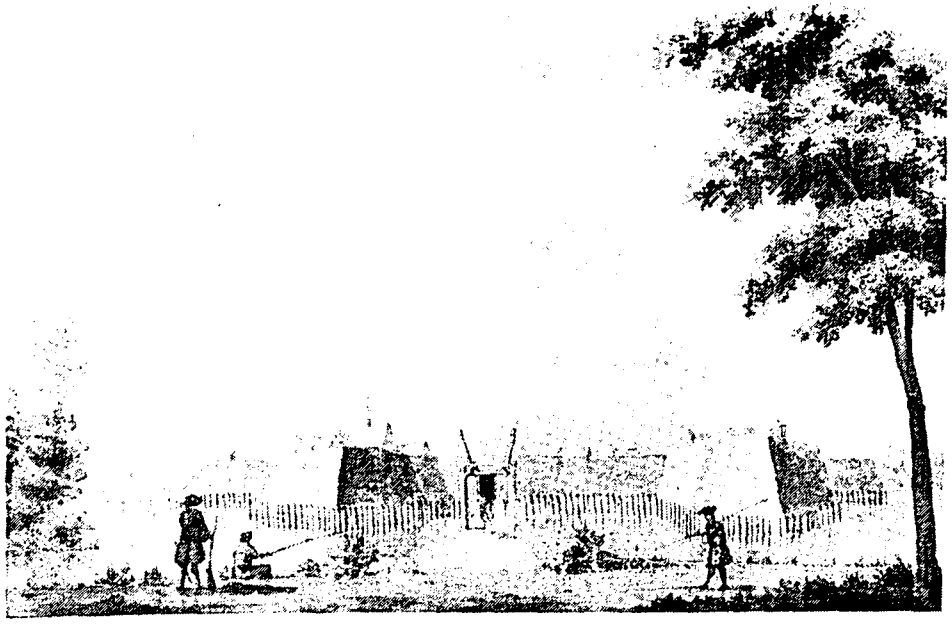

37. Nieuwersluis in 1673.

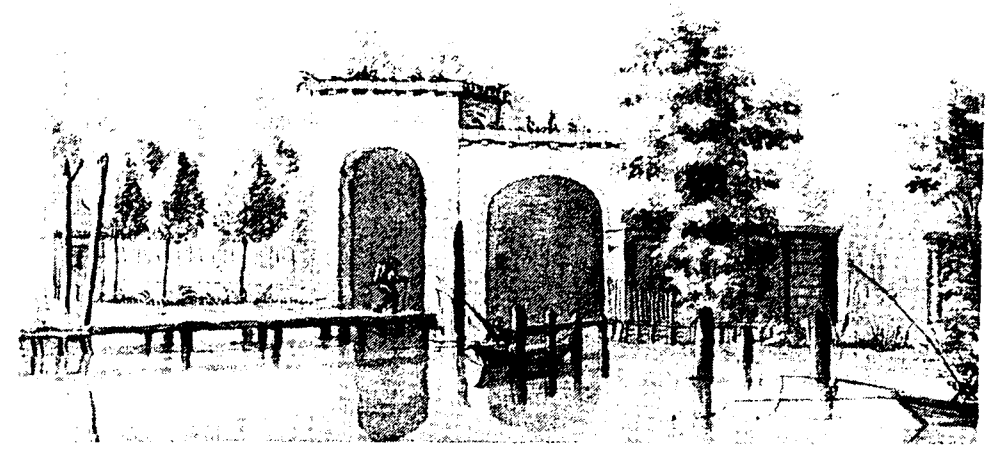

38. stenen poort aan de Nieuwe Wetering in 1729.

Deze sterreschans wordt in 1688 afgebroken. In Nieuwersluis is dan in 1673 door Willem III een nieuw fort gebouwd. Rond 1721 afgebeeld met aan de oostzijde van de Vecht hoornwerk en aan de westzijde een tweehoekige gebastionneerde schans. Het westelijk gedeelte wordt doormidden gedeeld door de Nieuwe Wetering met ter verdediging een stenen waterpoort. Deze bestond uit een doorvaart voor schepen en een doorgang voor voetgangers. De funderingen hiervan vormden nog in 1986 een obstakel bij de aanleg van de riolering.

In 1746 vindt er een uitbreiding plaats. Dit uit voorzorg i.v.m. de inval van de Fransen in de Oostenrijkse Nederlanden. De buitenplaatsen Jongerhoek en Beereveld staan terrein af.

Het voormalige arsenaal uit 1793, in classicistische stijl gebouwd, is thans woonhuis.
Mogenlijk is de opmerkelijke houten, quasi natuursteen geblokte voormalige affuitloods ook rond die tijd gebouwd. Het pand Rijksstraatweg 11 was wachthuis van het fort.
De natuurstenen grenspalen rond het fort dateren uit 1847. In totaal zijn er toen 88 geplaatst.

In 1813 wordt na de onafhankelijkheid de grondslag gelegd voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Ook hier maakt Nieuwersluis weer deel van uit.

39. het voormalige arsenaal uit 1793.

40. kringteken.

Vanaf 1826 is er sprake van de zgn. verboden kringen. Rond elke vesting werden 3 denkbeeldige cirkels getrokken op een afstand van 300, 600 en 1000 meter.
Hierbinnen gelden vanaf 1853 als de Kringenwet in werking treedt, strenge bouwvoorschriften. Er mochten slechts houten gebouwen opgetrokken worden, welke in tijd van oorlog dus gemakkelijk weer zijn af te breken ter verdediging van het fort. Dat is de verklaring voor de houten huizen in en om Nieuwersluis.
Controle hierop werd uitgeoefend door de fortwachter. Binnen deze kringen kregen de huizen een kringteken. Pas in 1951 werd de Kringenwet weer ingetrokken.

In 1851 wordt op de westoever een bomvrije toren gebouwd met daaromheen de huidige fortgracht.
Later, in 1880-1882 wordt deze toren aangeaard en worden remises en een bomvrije kazerne gebouwd. Op de oostover werd van 1877 tot 1896 de Pupillenschool gebouwd, thans strafkazerne Willem III.

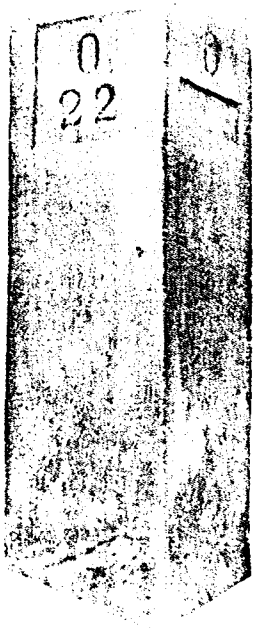

41. grenspaal.

NIEUWE ONTWIKKELINGEN

Begin 19e eeuw vindt er een algemene ontwikkeling plaats in Nederland. Koning Willem I besluit dat er vanaf januari 1829 buiten de bebouwde kom begravan moet worden. Voordien werd er in en om de kerken begraven wat tot onhygiënische situaties leidde. Ook in Loenen, Vreeland en Loenersloot werd in de kerken begraven. In verband met ruimtegebrek zelfs in de torens.
In 1683 verbood de Heer van Cronenburgh het begraven buiten Loenen zelf, op straffe van dubbel recht betalen.

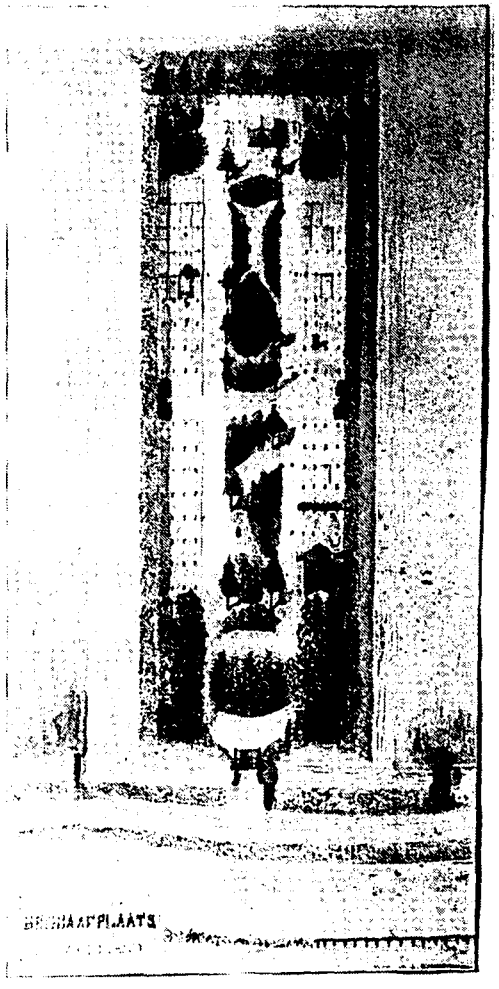

42. De burgerlijke begraafplaats Vreeland in 1889.

Buiten Loenen werd in 1829 dan ook een burgerlijke begraafplaats aangelegd.
Deze was zeer eenvoudig van aanleg.
De burgerlijke begraafplaats van Vreeland dateert ook uit deze tijd. In de hoofdas van de aanleg werd in 1883 een grafkelder geplaatst van de familie Petri met ornamenten in neo-Griekse stijl.
De begraafplaats op Kerklaan is al in 1820 aangelegd. Het gietijzeren toegangshek waarin symbolen zoals urnen, gevleugelde zandlopers en doodshoofden waren aangebracht is thans verdwenen.

In 1843 wordt de spoorlijn Amsterdam-Utrecht aangelegd. Hiertoe werden stukken grond van diverse buitenplaatsen en boerderijen onteigend.

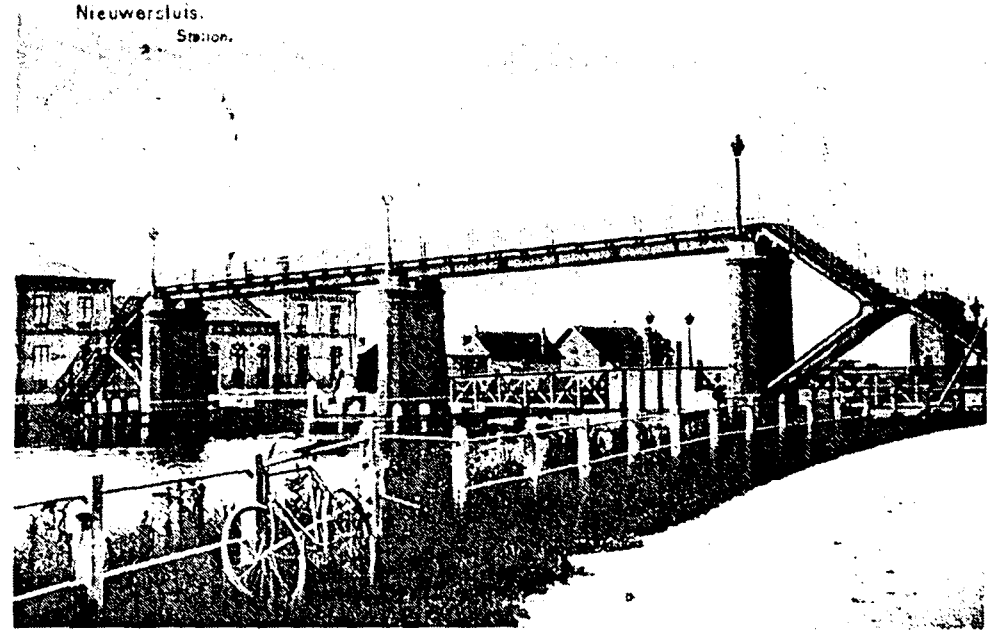

43. station Nieuwersluis aan het Merwedekanaal.

De heer Doude van Troostwijk van de buitenplaats Sterreschans wist hierbij te bedingen dat alle treinen van deze lijn bij station Nieuwersluis zouden stoppen.
Pas in 1953 zag de Staatsspoorweg kans deze eis definitief af te kopen. Het station werd gesloopt. Ook Vreeland heeft een station gehad, nabij Loenersloot.

Een tweede noord-zuid verbinding werd eind 19e eeuw het Merwedekanaal (Amsterdam-Rijnkanaal), in 1890 geopend. Dit kanaal loopt oostelijk en evenwijdig aan de spoorlijn. Een draaibrug maakte het station Nieuwersluis bereikbaar voor de Vechtdorpen.
Beide transportwegen vormen een barrière tussen het westelijk en oostelijk deel van de gemeente.

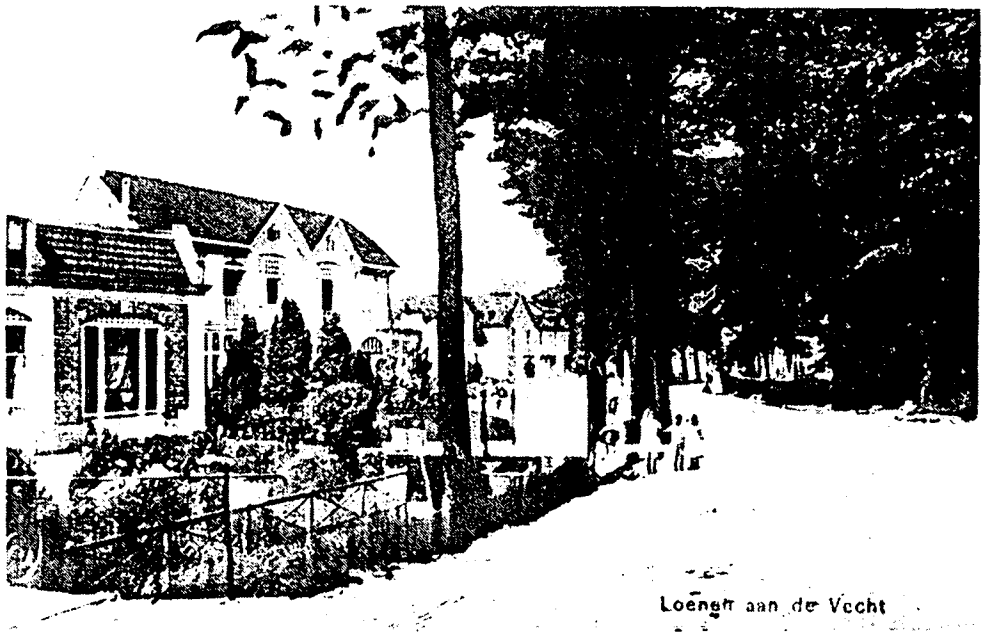

44. ansicht villa's ten zuiden van Loenen.

Nieuwersluis wordt in 1915 onderdeel van de locaal spoorlijnen in en rond de Haarlemmermeer. Via een enkel spoor wordt Nieuwersluis met Uithoorn verbonden. Vanaf 1950 vindt er nog slechts goederentransport plaats en in 1986 wordt deze lijn definitief opgeheven.

Tenslotte komt in 1953 de snelweg Amsterdam Utrecht klaar. Een derde ingrijpend infra structuurelement.

Rond 1900 vindt bij Loenen een uitbreiding van het dorp plaats. Het 'gouden randje' ontstaat. Ten zuiden van het dorp, in de voormalige overtuin van Nieuwerhoek en van de voormalige buitenplaatsen Hoogerwerf en Ruygenhof worden villa's gebouwd.
Rentenierende burgers en boeren laten hier een huis bouwen. Het resultaat is een aantal huizen van verschillende stijlen naast elkaar, zowel met neo-classicistische invloeden als jugendstil invloed.
Deze huizen hadden bijna alle een brug met gietijzeren toegangshek. Een bijzonder voorbeeld hiervan is Villa Johanna. Hoewel de huizen zelf nagenoeg ongewijzigd zijn, hebben weinig hekken de tijd overleefd.

In de jaren '20 vindt een tweede uitbreiding van Loenen plaats, aan de Molendijk en de Vreelandse weg. Na verval en afbraak van de grote buitens Huys te Loenen en Wallesteyn waren hier tuinderijen gekomen. Tussen enkele eind 19e eeuwse woningen ontstond in de twintiger jaren een lintbebouwing van vrijstaande huizen van verschillende bouwtypes. De ontwikkeling van dit gebied is daar aan af te lezen. Van de buitens resteren nog een aantal scheisloten en de hekpilaren van Wallesteyn.
Aan de Molendijk staan een aantal burgerwoningen in de zgn. oud-Hollandse stijl.

Wat betreft de woningbouw van na 1900 heeft vooral de architect en gemeente opzichter H.A.J.F. Hissink (1864-1933) zijn stempel op Loenen gedrukt.
Zijn bouwstijl is zeer karakterestiek, diverse woonhuizen zijn in oud-Hollandse stijl opgetrokken.

In Vreeland werd in diezelfde tijd op bescheidener schaal gebouwd. Aan de Vossenlaan werden aan het eind van de jaren '20 twee blokken woningen gebouwd met invloed van de Delftse school.

In 1933 wordt nabij Loenen de Cronenburgherbrug gegeplaatst. Hierbij wordt de Bloklaan doorgetrokken tot aan de Rijksstraatweg. Zo ontstaat een doorgaande verbinding met Loosdrecht en Hilversum.
De brug is een ontwerp van F. van Laren, in de stijl van de Amsterdamse school. Deze brug wordt geflankeerd door 3 banken en een brugwachterswoning, qua bouwtype een klein landhuis. Op de brug 4 lampen.

Eind jaren '40 komt er bij Vreeland een oost-west verbinding tot stand, de aanleg van de provinciale weg Haarlem-Hilversum (S21). Ongelukkigerwijs wordt de oude structuur van de Stille Vechtarm rond de dorpskern doorbroken. De nieuwe brug met brugwachterswoning is een ontwerp van de architect Dudok.

Na-oorlogse ontwikkelingen betreffen de nieuwbouwwijken in de verschillende dorpskernen. Op het terrein van de voormalige buitenplaats Rijzicht komt een nieuwbouwwijk (1950-1959). Deels op grond van het voormalige buiten Driehooven komt in Loenen de tweede nieuwbouwwijk tot stand (1962-1968). Het plan Hoefijzer dateert van 1971 en loopt door tot 1991.
In Vreeland westelijk van Duinkerken: Molenvliet zuidelijk van de Spoorlaan (1953-1965) en noordelijk van de Spoorlaan (1968-1972).
In Loenersloot oostelijk van de Rijksstraatweg (1960-1967, 1971 en 1984). Op Kerklaan in 1958 en tenslotte in Nieuwersluis tussen Grachtje en Stationsweg (1955-1957).

45. Kickenstein, landhuis uit 1927.

BESCHRIJVING BESCHERMDE DORPSGEZICHTEN

Loenen aan de Vecht (1963)

Van de dorpen en buurtschappen aan de Vecht vormt het dorp Loenen het fraaiste voorbeeld van oude dorpsaanleg in deze omgeving. Tevens kan Loenen gerekend worden tot de weinige dorpen in de provincie Utrecht, die, gezien het historisch-stedebouwkundige en architectonische aspect, in hun totaliteit vrijwel intact gebleven zijn.
Het dorp bezit een zeer klare ruimtelijk structuur, waarin de ca. 600 m. lange, nagenoeg evenwijdig aan de Vecht lopende Dorpsstraat, het belangrijkste element vormt. In zuidelijke richting wordt deze Dorpsstraat beëindigd door het terrein van het voormalige kasteel Cronenburgh; naar het noorden zet deze straat zich voorbij de molen voort in de weg op de linkeroever van de Vecht.
Aan de Dorpsstraat is de uit de late middeleeuwen daterende Nederlands Hervormde kerk gelegen, waarvan de kloeke toren het dorp nog geheel beheerst. Behoudens door de Dorpsstraat wordt het kerkelijk erf omsloten door de Torenstraat en de Kerkstraat, waarvan de gesloten bebouwing, hierin ondersteund door bomen rond de kerk, een ruimte heeft doen ontstaan van een bijzondere intimiteit.
De beslotenheid van deze kerksituatie is evenwel niet slechts van belang vanwege de bekoring die hiervan uitgaat, doch vormt in contrast tot de merendeels open bebouwing, ondermeer aan de Dorpstraat ten noorden van de kerk, een element van grote waarde in de dorpsaanleg.
Het gedeelte van de Dorpsstraat bezit ten zuiden van de Brugstraat/Grutterstraat ten gevolge van de geringe breedte van de straat en de tweezijdige bebouwing, waaronder enige bij uitstek monumentale panden aan de Vechtzijde, verleent aan de Dorpsstraat een waardig karakter.

Het gedeelte van de Dorpsstraat en noorden van de Nederlands Hervormde kerk, reeds vermeld in verband met de directe omgeving van deze kerk, vormt een mooie uitloper van de eigenlijke kern van het dorp. Het tracé van dit straatgedeelte kan niet los gezien worden van de Vecht, die bij het monumentale huis Leeuwendijk tot op ca. 15 m. wordt benaderd; evenmin aan de Molendijk, die de diepe tuinen en erven van de panden langs dit gedeelte van de Dorpsstraat aan de achterzijde begrenst.
Slechts één industriële vestiging, schuin tegenover het klooster Mater Dei, detoneert in deze omgeving, die gezien mag worden als een waardig pendant van Oud Over aan de rechterzijde van de Vecht.
De dorpsbebouwing in laatst genoemd gebied is beperkt gebleven tot de directe omgeving van de brug over de Vecht, in het hart van het dorp.
Het karakter van Oud Over wordt dan ook bepaald door de eenvoudige gave bebouwing langs de Brugstraat en de directe omgeving daarvan en door enige buitenplaatsen, waaronder Bijdorp, Veghtlust en Bosch en Vecht op hun rijk beboste percelen.
De kwaliteit van de verschillende onderdelen van het dorpsplan, tevens gezien in hun onderlinge relaties, leidt tot een omgrenzing van het te beschermen dorpsgezicht, die het gehele oude dorp omvat. Aan de westzijde wordt deze grens bepaald door de grens tussen de historische bebouwing, waaronder het 'Raadhuis van Kronenburgh' mede door zijn situatie een belangrijke plaats inneemt, en de recente en de nog te realiseren uitbreiding van de dorpsbebouwing in westelijke richting. Vervolgens omsluit het terrein van het voormalige kasteel Cronenburgh, een historische plaats, doch ook tevens in betrekking tot de dorpskern en Oud Over, een zeer fraai ruimtelijk element.

Bij de bepaling van de omgrenzing aan de oostelijke zijde (Oud Over) is mede uitgegaan van de aard van de bebossing op de tot de genoemde buitenplaatsen behorende, zich over aanzienlijke afstanden naar het oosten uitstrekkende, percelen.
Aan de noordzijde tenslotte volgt de meer genoemde begrenzing de Molendijk. In verband met de beplanting langs die weg volgt de grens van het dorpsgezicht deels de van het oude dorp afgekeerde berm van de Molendijk, deels het hart van deze straat.
De handhaving van de bijzondere verschijningsvorm van het dorp Loenen vergt een regeling, die met de specifieke waarde van de plaats als geheel evenzeer rekening houdt als met het karakter van de verschillende onderdelen. Vooral de omgeving van de Nederlandse Hervormde kerk en het gedeelte van de Dorpsstraat ten noorden hiervan, mogen in dit opzicht als zeer gevoelig gelden.
Doch ook elders, binnen de hier aangegeven begrenzing van het dorpsgezicht ex. artikel 20 van de Monumentenwet, zal aan het historische aspect niet voorbij gegaan kunnen worden, wil niet het historische dorpsschoon, dat Loenen nu nog bezit, onherstelbare schade worden aangericht.

Vreeland (1967)

In de aan boeiende dorpsbeelden rijke streek van de Vecht vormt de dorpskern van Vreeland een belangrijk element. Het hoofdbestanddeel van het fraaie dorpsgezicht wordt opgeleverd door de bebouwing langs de aan de Vecht gelegen Voorstraat, met aan de andere oever het pendant hiervan het complex van het hotel De Nederlanden en het daarnaast gelegen huis Schoonoord.
Het feit dat de oevers tegenover laatstgenoemde gebouwen verbonden worden door een dubbele ophaalbrug en dat men allerwege langs de Vreelandse oevers geniet van de fraaiste uitzichten op het riviertje en de eenvoudige doch voor het meerendeel stijlvolle dorpsbebouwing, draagt in sterke mate bij tot de unieke sfeer van het geheel.
Hoewel niet onmiddellijk aan de stroom gelegen, draagt ook de Nederlands Hervormde kerk in niet geringe mate bij tot het aspect van het dorp. Zij vormt een opvallende noot in het dorpssilhouet, met name wanneer men van de noordzijde de plaats nadert.
Behoudens deze kerk met onmiddellijke omgeving vormt ook de met bomen omzoomde Lindengracht een belangrijk element op het tweede plan.
Gezien de ruimtelijke structuur van het dorp is deze Lindengracht een zinvolle visuele begrenzing van het dorpsgezicht aan de oostzijde.
De grens van het te beschermen gebied is uit dien hoofde onmiddellijk ten oosten van dit grachtje getrokken. Het verdient voorts aanbeveling de uit oudheidkundig oogpunt interessante bebouwing van de Vossenlaan in de regeling ex. artikel 20 van de Monumentenwet op te nemen.
Respectievelijk aan de noordzijde en de zuidzijde van de dorpskern maken de kromming van de rivier de verkeersbrug van de provinciale weg een voor de hand liggende begrenzing van het dorpsgezicht mogelijk.
Het historisch dorpsschoon, dat in Vreeland wordt aangetroffen, rechtvaardigt bij het treffen van stedebouwkundige maatregelen bijzondere aandacht zowel voor de individuele gebouwen van verschillende aard, als voor het dorp in zijn totaliteit. Ofschoon in het onderhavige voorstel niet in het dorpsgezicht betrokken, dient het tevens aanbeveling de uit historisch oogpunt interessante terreinen ten oosten van de dorpskern, waar het kasteel Vreeland heeft gelegen en die omsloten worden door een oude bedding van de Vecht, in dit opzicht mede met grote zorg te behandelen.

Loenersloot (1967)

De bebouwde kern van Loenersloot, gelegen aan het stroompje de Angstel, tegenover het onder de naburige gemeente Abcoude ressorterende slot Loenersloot, vormt een dorpssituatie van een geheel eigen karakter. Het kasteel met zijn omgrachting, ophaalbrug over de Angstel en bos- en parkaanleg, beheerst over geruime afstand de westoever van het stroompje. Tegenover de ophaalbrug bevindt zich op de oostelijke oever een oude herberg met in de onmiddellijke omgeving hiervan enkele boerenhoeven van historische waarde, Stationsstraat nr. 3 met een datering in ankers: 1594 en Rijksstraatweg nrs. 40 t/m 44. Verder naar het noorden ligt aan de oostelijk oever de belangrijke historische plaats Valk en Heining en aan de westoever van de daar door een tweede ophaalbrug overbrugde stroom de hoeve Stolwijk en het huis Donkervliet. Hoewel de bebouwing aan de oostelijke oever tussen de eerste ophaalbrug en het buitengoed Valk en Heining een aantal elementen bevat, die weinig bijdragen tot het fraaie aspect van het geheel, levert het gehele gedeelte van de Angstel vanaf de kern van Loenersloot tot voorbij Valk en Heining, een historisch beeld op van grote waarde. Het boeiend aspect van het dorpsgezicht komt voor een belangrijk deel voort uit de wijze waarop een aantal bouwingscomplexen van verschillende aard aan de gebogen loop van de Angstel zijn gesitueerd. Bij de uitbreidingsplannen, die tot nog toe voor de dorpskern van Loenersloot werden vervaardigd, werd met dit eigen aspect van de Angstelbebouwing rekening gehouden. Het is van grote betekenis dat dit ook in de toekomst gebeurt. Bij het maken van stedebouwkundige regelingen zal het van groot belang zijn er op te letten dat het landelijk karakter van het door de kasteelsituatie beheerste dorpsgebied zoveel mogelijk gehandhaafd blijft.

N.B. kasteel Loenersloot is thans gemeente Loenen, Stationsweg 3 is thans Slotlaan 8, Valk en Heining, Stolwijk en Donkervliet behoren bij gemeente Abcoude en Rijksstraatweg 40 t/m 44 is thans Rijksstraatweg 204-206.

HERKOMST AFBEELDINGEN

1. Topografische kaart.
2. Kaart B. de Roy? 1672? R.A.U. TA 2176.
3. Bodemlandschappen bewerkt door N. Kullberg.
4. Versterkte huizen N. Kullberg.
5. Kasteel Vredelant omstreeks 1500. Pentekening door L.P. Serrurier ca. 1730 R.A.U. TA 1913.
6. Het Huys te Kronenburg in Welstand. Gravure door A. Rademaker 1676 R.A.U. TA 1518.
7. Slot Loendersloot met voorplein, O.I. door A. Schouman ca. 1750 R.A.U. TA 1553.
8. Gevelsteen T=Huis Te Velde 1733, neg. nr. PPD LOE 55-64.
9. Weeresteyn, pentekening door L.P. Serrurier 1730 R.A.U. TA 1962.
10. Boerderij 'Vanouds Ridderhofstad Mijnden', O.I. door L.P. Serrurier ca. 1729 R.A.U. TA 850.
11. Kerken in de gemeente Loenen N. Kullberg.
12. Aanzicht zuidgevel N.H. kerk Loenen door H. Boers.
13. Oud-Christelijke symboliek: dreigende hond aan weerszijden kerkportalen N.H. kerk te Loenen neg. nr. PPD LOE 6-22.
14. N.H. kerk Vreeland, detail gebrandschilderd glas door J. Nicolas 1968. Neg. nr. PPD LOE 40-25A.
15. 't Regthuijs en Capel tot Loendersloot O.I. door L.P. Serrurier 1728 R.A.U. TA 857.
16. Gereformeerde kerk te Vreeland uit 1906, neg. nr. PPD LOE 80-24.
17. Loenen met kerk en twee voormalige watermolens, de Stichtse en Hollandse molen door L.P. Serrurier 1730 R.A.U. TA 843.
18. Nieuwe kaart van Mijnden ende Loosdrecht, kopergravure 1734 door J. Spruytenborgh. (reproductie).
19. Wipwatermolen van Oucoop aan de Angstel, neg. nr. PPD LOE 74-37.
20. Plattegrond Vreeland met kasteel en kanalisatie door N. Kullberg.
21. Detail kaart D. de Rijk 1646 R.A.U. TA 256
22. Tolbord met tarieven brug Loenen neg. nr. PPD LOE 23-53.
23. Citaat 'Ach Lieve Tijd', dertien eeuwen Utrecht, de Utrechters en hun reislust. G.A.U./Centraal Museum (Zwolle 1984) 41.
24. Krukhuisboerderij Angstelkade 7-8 neg. nr. PPD LOE 82-14.
25. Bouwtekening 'Ora et Labora' uit 1909, G.A.V. boek 1909.
26. Buitenplaats Cronenburgh door D. Stoopendaal in: 'De Vechtstroom van Utrecht tot Muiden' (Amsterdam 1790). PPD Utrecht.
27. Buitenplaats Huys te Loenen door D. Stoopendaal, zie 26.
28. Formele tuinaanleg van de buitenplaats Ouderhoek door D. Stoopendaal, zie 26.
29. Theekoepels aan de Vecht door J. de Beyer 1752, aquarel R.A.U. TA 843-3.
30. Oudste kadastrale minuutplan Vreeland A1 (ca. 1830) door J.B. van Zijlmans.
31. Achtergevel van vm. bierbrouwerij in de Dorpsstraat 24-26, klokgevels. Neg. nr. PPD LOE 5-18.
32. Zijgevel van vm. bierbrouwerij Dorpsstraat 88, neg. nr. PPD LOE 10-49.
33. Korenmolen 'De Hoop' en zicht op Loenen, aquarel door J. de Beyer, ca. 1750 R.A.U. TA 843-2.
34. Gezicht op Loenen met achtergevels van o.a. Dorpsstraat 80-82 en vm. theekoepel Dorpsstraat 61! L.P. Serrurier ca. 1730 R.A.U. TA 852.
35. Glasfabriek Oud Over door P.J. Lutgers, R.D.M.Z. neg. nr. 237.881.
36. Vm. 'Goudleermakerije' te Vreeland, neg. nr. PPD LOE 81-22.

37. De schans van Nieuwersluis O.I. door L.P. Serrurier ± 1730 R.A.U. TA 2115.
38. Stenen waterpoort aan de Nieuwe Wetering in 1729, O.I. door L.P. Serrurier, R.A.U. TA 924.
39. Voormalig arsenaal in Nieuwersluis uit 1793, neg.nr. PPD LOE 68-26A.
40. Kringteken aan de huizen binnen de verboden kringen rond het fort Nieuwersluis.
41. Grenspaal rond 's Rijks gronden te Nieuwersluis, uit 1847.
42. Burgerlijke begraafplaats Vreeland door B. Diephuis 1889, ingekleurd G.A.L.
43. Ansicht station Nieuwersluis.
44. Ansicht villa's ten zuiden van Loenen aan de Rijksstraatweg.
45. Kickestein, landhuis uit 1927, neg.nr. PPD LOE 18-25.

A. Dorpsstraat in Loenen, het Moleneind met het herenhuis Welgelegen, rechts een gedeelte van Leeuwendijk. Door P.J. Lutgers ca. 1850, RDMZ 237.882.
B. Gezicht op Loenen, op de weg het tolhek met rechts de koepel van het Raadhuis van Cronenburgh en middenvoor de koepel van de voormalige pastorie. O.I. door L.P. Serrurier 1728 R.A.U. TA 851.
C. De verdwenen buitenplaats Middenhoek door P.J. Lutgers in 1836. R.A.U. TA 125-16.

VERWIJZENDE NOTEN

(1) Dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij, De Vechtstreek, oude kaarten en de geschiedenis van het landschap (Weesp 1985) 13.
(2) S.J.H. van Hengel, Colf, Kolf en Golf (Zutphen z.j.) 12 e.v.
(3) zie (1).
(4) Inventarisatie theekoepel Loenen a/d Vecht J. Boers en N. Kullberg (Loenen 1987).
(5) J.B. Christemeijer, Het Lustoord tusschen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht van Utrecht (Schoonoven 1837) 29, 36, 43, 47.
(6) Oudste kadastrale minuutplan Vreeland A1 (± 1830) door J.B. Zijlmans.
(7) G.A.L. doos 356 no. 45 (1835).
(8) G.A.L. doos 353 map 77-9 brief H.J. Tijssen (1830).
(9) G.A.L. doos 209 hinderwetvergunning (1882).
(10) G.A.L. doos 350 map 73-3 brief P. van der Mersch (1815).
(11) G.A.L. doos 348 map 14 brievenregister 1816.
(12) H. en J. Brand, De Hollandse Waterlinie (Utrecht 1986) 16 e.v.

LITERATUUR

- Aa, A.J. van der Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden (Gorinchem 1839-1851).
- Backer, J.A.F. Vredelant in vroegere tijden (z.p. 1894).
- Bakker, P. en E. Boeve Stinzenplanten (Zutphen 1985).
- Berg, B.O. van den e.a. Theekoepels en tuinhuizen in de Vechtstreek en 's-Graveland (z.p. 1980).
- Boekhandel Broese Kemink/Uitgeverij Waanders i.s.m. Gemeente Archief Utrecht en Centraal Museum Ach Lieve Tijd, dertien eeuwen Utrecht, de Utrechters en hun reislust (Zwolle 1984).
- Boers, J. en N. Kullberg Inventarisatie theekoepels Loenen aan de Vecht (Loenen 1987).
- Brand, H. en J. De Hollandse Waterlinie (Utrecht 1986).
- Brouwer, T. Stoepen, stoeppalen, stoephekken (Zutphen 1985).
- Bijhouwer, J.T.D. Nederlandse tuinen en buitenplaatsen (Amsterdam 1942).
- Cittert-Eymers, J.G. van en M.J. Hagen Zonnewijzers in Nederland (Zutphen 1984).
- Christemeyer, J.B. Het Lustoord tussen Amstel en Grebbe en elders in het Sticht Utrecht (Schoonhoven 1837) herdruk 1986.
- Craandijk, J. Wandelingen door Nederland (Haarlem 1882-1890) herdruk 1968.
- Donkersloot-de Vrij, Y.M. De Vechtstreek, oude kaarten en de geschiedenis van het landschap (Weesp 1985).
- Fanelli, G. Moderne architectuur in Nederland 1900-1940 ('s-Gravenhage 1978).
- Gemeentelijke Monumentencommissie Utrecht Jongere Bouwkunst in Utrecht 1850-1940 (Utrecht 1986).
- Haslinghuis, E.J. Bouwkundige Termen (Utrecht 1986) herziene uitgave.
- Heyden, L.J. van der Het Kerspel Loenersloot (Utrecht 1913).
- Horst, A.J. van der Bloei, verval en tweede jeugd van het landgoed Terra Nova (Amsterdam 1983).
- Janse, H. Houten huizen (Zaltbommel 1970).
- Janssen, C.F. Behoud en herstel, restauratietechnieken en monumentenzorg (Bussum 1980).
- Kuyper, J. Gemeente Atlas van de Provincie Utrecht (Leeuwarden 1868) herdruk 1986.
- Lamme, J. Oude prentkaarten vertellen over Loenen/Vreeland/Nieuwersluis en Loenersloot (Alphen aan den Rhijn 1971, 1972 en 1983).
- Linde, S. van der 1000 jaar dorpsleven aan de Vecht (Loenen 1953).
- Lutgers, P.J. Gezigten aan de Rivier de Vecht (z.p. 1836).
- Luttervelt, R. van De Buitenplaatsen aan de Vecht (Lochem 1948).
- Meijer, P. - Cultuur-historische elementen aan het water (Zeist 1982) RDMZ.
  - Erfafscheidingen en erfbeplanting (Zeist 1982) RDMZ.
  - Inventarisatie van toegangshekken in de Vechtstreek (Zeist 1981) RDMZ.
  - Karakteristieke historische elementen (Zeist 1982) RDMZ.
  - Stoepen, bestrating en straatmeubilair (Zeist 1981) RDMZ.
- Munnig Schmidt, E. en A.J.A.M. Lisman Plaatsen aan de Vecht en de Angstel (Alphen aan den Rhijn 1985) 2e druk.
- Niftarlake, Oudheidkundig Genootschap Jaarboekjes vanaf 1913-heden.
- Postema, J.A. e.a. Weg en Waterbouwkunde, deel 2 Sluizen, kanalen en havens (Amsterdam 1950).
- Rinsma, E.J. De Ronde Venen ... een omgekeerde wereld (Alphen aan den Rhijn 1986).
- Rijksmuseum het Catharijneconvent Protestants Kerkinterieur (Utrecht 1986).
- Smith, T.S. Vechtbuitens (Zeist 1974) SBB.

- Staatsbosbeheer i.s.m. Rijksdienst voor de Monumentenzorg Het Vechtlandschap (z.p. 1977) 2e druk.
- Stichting Historisch Boerderij-onderzoek Boerderijen bekijken (Arnhem 1985).
- Stichting Nationale Contactcommissie Monumentbescherming m.m.v. Stichting Historisch Boerderij-onderzoek Boerderijen inventariseren (Amsterdam 1983).
- Stoopendaal, D. en C. de Bruyn De Zegepraalende Vecht (T'Amsteldam 1719).
- Struyk, H.J. e.a. Weg en waterbouwkunde deel 4 Bruggen (Amsterdam 1949).
- Thijsse, Jac.P. De Vecht (Zaandam 1915).
- Uden Masman, H. De Vechtstreek van Utrecht tot Muiden (Amstelveen/Amsterdam 1968) 7e druk.
- Wattjes, J.G. Constructie van gebouwen 4 delen (Amsterdam 1925).

AFKORTINGEN

G.A.A.	- Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam
G.A.L.	- Gemeente Archief Loenen
G.A.U.	- Gemeente Archief Utrecht
G.A.V.	- Gemeente Archief Vreeland
P.P.D.	- Provinciale Planologisch Dienst
R.A.U.	- Rijks Archief Utrecht
T.A.	- Topografische Atlas
R.D.M.Z.	- Rijksdienst voor de Monumentenzorg

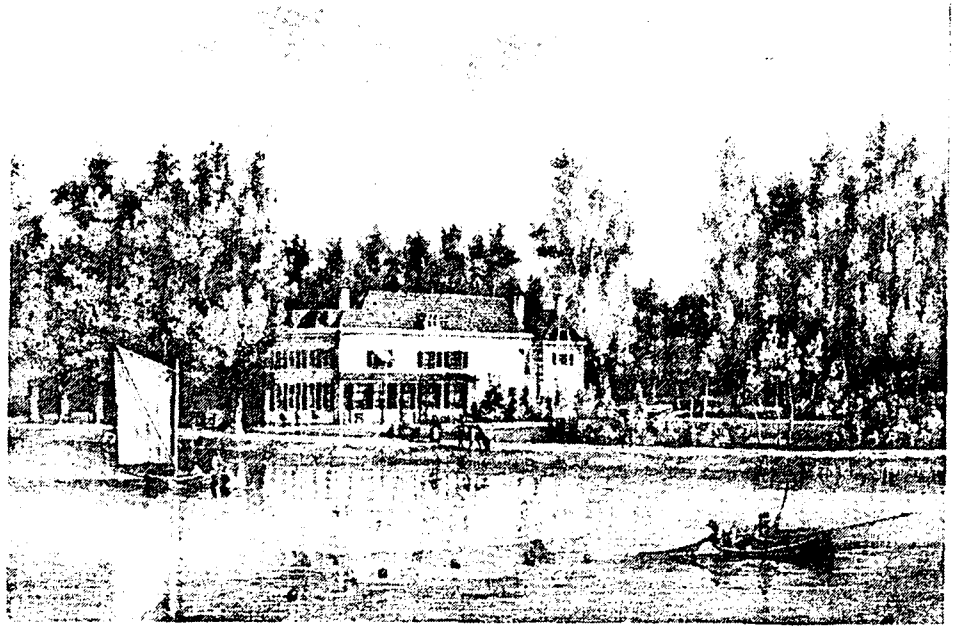

C. de voormalige buitenplaats Middenhoek 1836.